لە سەقزەوە بۆ ناو باخچەی فەیلەسووفان.. برایم فەیشی

مرۆڤی بیرمەندی کورد ئەگەر ژمارەیان زۆریش بێت، کەمتر لە ناو میللەتەکەیان دەناسرێن! لە ئوروپا و ئەژئاوای جیهان ژمارەی ئەم کەسانە کە لە مەدیا، کەنەد و کەمەریکا، سمینار و کۆنفرانس نابیندرێن، کەم نین.
ژمارەیەکی بەرچاو، کوردی هەر چوار پارچە، بەتایبەت پاش کۆتایی شەڕی دووهەم، کۆماری کوردستان، کۆماری سوور بۆ کار و خوێندن یان بۆ هەی سیاسی، ڕوویان لە ئوروپا، سۆڤیەتی پێشوو و وڵاتی ئەمان کرد و لەم وڵاتانە نیشتەجێ بوون و گەلێک گەلەک لەوانە لە مەسکۆ، پراگ، پاریس، ئەمان، ئیتالیا، بریتانیا، سکاندیناوی ئەوان وەبیر دەهێنەوە.
نووسەری ئەم دێڕانە ئەم دەرفەتەی هەبوو لە گەڵ کەمەریک لەو کەسانە، پسپۆڕی بواری زانست، هونەر، مۆسیقا، ئەدەبیات، فەلسەفە، سیاسەت و بواریتر، ئاشنا ببێ و لە گەڵ هەندێکیان دەستایەتی قووڵ پەیدا بکات. یەک لەو کەسانە دوکتور عەزیز فەیزنیژاد زانای بواری پزیشکی، فەلسەفە و ئەدەبیات بوو!
ئەژێک لە ئەژێکانی دەیەی نەوەدی سەدەی بیست لە شارۆچکەیەکی نزیک کەمەن، لە کۆنفەرانسی یادی ئەحمەدی خانی لە گەڵی ڕووبەڕوو بووم. دەیان بیرمەندی کوردی هەموو پارچەکانی کوردستان و بە تایبەت یەکیەتی سۆڤیەت، بە یارمەتی و ئەکخستنی ناوەندی کەمکار لە دەوری یەک کەبەوونەوە، بە ئەوەی ئاوەکی قووڵی هەمەلایەن لە ئەحمەدی خانی و بەرهەمەکانی و کەسایەتی ئەو بدەنەوە!
دوکتور عەزیز فەیزنیژاد، کاکە حەمەی مەلا کەریم، پڕۆفیسەر عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ، دوکتور فازل عومەر و نووسەری ئەم دێڕانە لە دەوری یەک مێز دانیشتبووین. ئەمن گچکەی ناویان بووم. بەشداربوونی کۆنفەرانس، زەرینە کوردانی باکوور، ئەژئاوا و کوردانی سۆڤیەتی پێشوو بوون. پاش ئەم کۆنفەرانسە پەیوەندی لە تەک کاکە حەمە و کاکە عەزیز بەردەوام مایەوە و کاکە حەمە لە بەغداوە لە زەر بواردا هاوکاری ناوەندی شانەی کۆچەر و نووسەری ئەو دێڕانەی دەکرد و بەردەوام نامە گۆڕینەوە لە نێواماندا هەبوو. مانگە جارێک کتێب و گۆڤارکانی کوردی بۆ پێستدا بۆ دەناردم و هەروەها هاوکارێکی بەرچاوی بۆ ناردنی بابەت و بۆگۆ لە سەر حەسەن زیرەک لە تەک فستیوالی ٧٥ ساڵەی لە دایکبوونی زیرەک لە شاری کەمەن ساڵی ١٩٩٦

کرد، کە کەسانی وەک قادر دیلان، ئیقبال حاجبی، شوانپەروەر، دڵشاد سەعید، پەروین موشیروزیری، ئەسعەد سەاجدینی، فیروز فەروخ و کەسانی دی تێیدا بەشدار بوون.
پەیوەندی لە گەڵ کاکە عەزیز زەرجار ڕۆژانە و بەردەوام هەفتانە بوو، لە ناو بنەماڵەی ئەمدا ئەو بە "چاوەکەم" دەناسرا و بەردەوام ئەم وشەیەی لە سەر زار بوو. بە کەسانی نزیکی خۆی دەگوت "چاوەکەم". گەلێک جار بە سەعات و زیاتر قسەمان دەکرد، زۆربەی بابەتەکان بابەتی ئەدەبی، هونەریی، فەلسەفی و بارودۆخی کورد بوو. ئەو گەلێک هەستیار، تیژبین و وردبین بوو. نامەکانی پڕ لە بیر و هزر بوون، جار بەجار ئەم لاپەڕە و ئەو لاپەڕەی گۆڤار و ڕۆژنامەی ئاماندە دەنارد کە بابەتی گرنگی فەلسەفی بوون.
نووسینی خۆشی بە نامە دەنارد، بەڵام قەت لە هیچ شوێنێک بڵاوی نەکردەوە. ڕۆژێک کۆپی گرانییەکی کوردی بە ئاماندە کراوی سەدەی هەژدەی بۆ ناردم. کەسێکی ئاماندە دەچێتە ئەرمەنستان و لەوێ گوێ لە گرانی کوردی دەبێت و گرانیبڕ و دەنگبڕەکان دەبینێتەوە و گرانییەکان بە ئاماندە و کوردی دەنووسێتەوە. یەک لەو گرانیانە جوانی ژنێکی سەزمانی دەگەڕێتەوە، تێکستێک کە ڕێک بە سەدەی هەژدە و نەزدەی ئوروپای سەردەمی ڕۆشنگەریی دەڵوا، هەتا ئەو ناوچانەی زۆرتر موسەمان دەنوێنن. ئەم گرانییە شیعرێکی فەلکلۆری ناو کوردان بوو کە بگوومان، دەبێ کۆنتر لە سەدەی هەژدە و هەژدە بێت!
دوکتور عەزیز فەلسەفی دێوانییە جیهان و هەر لەوێ دانووی لە گەڵ تێگەیشتنی زۆرینە و زۆرێک لە نووسەران نەدەکوڵا. ئەو دەستی نزیکی کەسانی وەک هەژار و نووسەر و شاعیرانی تری کورد بوو، پشتگیریی کاریی بە پەنزی ئەوانی دەکرد و چاوی لە ڕۆخنە لەکاری کز و لاوازی ئەوان، نەدەپۆشی. ئەو تەنیا کوردی ئوروپا بوو، کە یارمەتی ماڵی ناوەندی شانەی کەچەر لە شاری کۆڵنی دەکرد.
ئەو سەردەمەی ئەو لە زانستگای هایدلبەرگ بوو، فەیلەسووفانی وەک Hans-Georg Gadamer، Karl-Otto Apel ، Jürgen Habermas و لە هەمان شار و زانستگا بوون و بەشداری باسکانیان دەبوو. ساڵانی 1968 و 1971 ئەو سەردەمەیە کە لە فرانکفەرت و هایدلبەرگ باس لە Kritischen Theorie دەکرا و ئەوش عەزیز فەیزنیژادی دەگرتەوە.
کاک عەزیز لە درێژەی کاری کەسانی بە ناو و دەنگی وەک Wilhelm Hasselbach ، Madoka Makinose، Setsuro Ebashi و Makoto Endo لە ساڵی ۱۹۷۰ و ۱۹۷۱لە هاوکاری لە گەڵ ماکس پلان ئینستیتۆ ، لە سەر Sarkoplasmatischen Retikulums(باس لە کۆلسیەم، پرۆتئین لە ناو ماسولکە) لێکۆڵینەوەی ئەنجام دا، کە بوو بە تێزی دوکتوراکەی لە ساڵی ۱۹۷۱. هەر ئەم بابەتە پلەی بەرزی زانستی ئەو دەردەخات.

پزیشکی تەنیا لایەنی کاری ئەو نەبوو، لە پاڵ ئەوە ئەدەبیات و فەلسەفە و نووسین، ئەوی لە گەڵ نووسەرانی کورد و کەسایەتییەکانی ئامانی گرێ دەدا!
گەلێک جار لە بواری پزیشکی ڕێنومایی دەکردین. هەژیکیان گوتی نان چ سپی و چ هەش، پێ دەکرێ لە خوێ و ئەوەش زیانی زۆری هەیە، هەتا دەتوانی نان کەمتر بخۆ، بۆ تایبەت نانی سپی. هەر ئەم ئامۆژگارییە لە تووشبووون بە هەندێک نەخۆشی من و کەسانی دەوروبەری، پاراست.
پاش ئەوەی خانەنشین کرا، ویستی لە شاری Bad Wildbad کە شارێکی ژیکەوانە بە شوێنی حەسانەوەی نەخۆش بوو کە لە هەموو ئامانەوە ڕووی تێدەکرا، بەوا و بچێتە شاری کەڵن یان فانکفۆرت. لە کەڵن و فانکفۆرت ماڵ پەیدا کرا، بەڵام گوتی:" من دەبێ ژووری تایبەتم بێ کتێبەکانم هەبێ، دەنا ماڵ ناگونجمێ." لە هاستیدا کتێبخانەکەی، ماڵی ئەو بوو.
کاک عەزیز بە کوردییەکی پاراو دەدوا، نێک ئەو ،کەسانی وەک دوکتور حەسەن فاروقی، دوکتور حیسامی و گەلێک کەسیتر کە زیاتر لە نیو سەدە لە ئامان دەژیان، بە کوردێکی خۆشی دوور لە تێکەڵاوی زمانەکانی تر ، قسەیان دەکرد.
هەژێک لە نووسینگەیێک لە شاری کەڵن دەمویست بلیتی تەیارە بۆ هەلسینگی وەرگرم، ئەو خانمی قسەم لە گەڵی دەکرد، دەستی هاداشت بە کەسکیتر و گوتی بچۆ لای ئەو هاوکارێ، کە لەوێ دەچوو بەرپرسی شوێنەکە بێت. کە چووم، ئاشنا و هاوشاری و خزمی کاک عەزیز لە تایفەی فەیزوڵابەگی دەرچوو، شێوەی قسەکردن و چێشنی کوردی گوتنی هێک ئەو کوردییە بوو کە لە سەردەمی منداڵی لە بۆکان و سەقز و سابڵاخ بیسبووم. کەسی خزم کەوتە قسە کردن لە گەڵما و گوتی گەلێک ساڵە چاوم بە کورد نەکەوتووە. ئەو ساڵانە کوردی هەژهەژات، لە ئامان گەلێک کەم بوو.
زۆر جار کە دەکەوتینە قسە، کات و ساتمان لە بیر دەچوو. هەژێک دوای قسە و باسی زۆر دەنگ نەما، بەخەبەر لەوێ منااڵە سە ساڵانەکەمان، کە دەبوو کات بە ئەو دابنێم، ئەمەی خستبووە ژێر چاودێری خۆی. کاتێک دایکی هاتوە ماڵ بە پڵە هایکرد بە لای و گوتی:" ...، بابە لە تێک ئەو کاورا دوکتورە هێندە گەوجانە ستیان، هەتا باتری تەلەفوون تواو بوو!" کە دواتر بە کاکە عەزیزم گەهاویوە، گوتی: " ... هاست دەکا!"
کاک عەزیز قسە خۆش و مرۆڤێکی لەبەر دەان بوو، لە هەمانکات، خۆی لە هەر شوێن و هەموو شوێن نادیتوە و ئەهلی ئەو شوێنانە نەبوو، کە هەڵا هەڵای حزبی و دەنگ و هەرای بێئاکام زاڵ بوو.
هەژێک چاوی بە تابڵۆکانی هونەرمەند ئەفسوون سەدری کەوت، بوژایەوە

و خەی لە ناو وەنەکاندا دیتەوە، کە سروشت و سروشتی کوردستانی دەنەخشاند، هەر بۆیە ئەفسوون خانم وەنەی دارستانەکی کوردستانی بە تایبەت بە "چاوەکەم" کەشا و پێیاگەندرا بە پەستدا بەی بنەردە، وتی نا بەخەم دەم و وەریدەگرم. ئەو هۆزە نەهات کە بەت و تابەکەی بەرە.
یادی کاکە عەزیز زیندوو

برایم فەشی
خەرمانان- ئاگەست ٢٠٢٦

خەزاەە شەەی سابەاخی!.. برایم فەەشی

خەزاە، خەزاەە شەەی سابلاخییە
کەنیشکی شارەکەی هەمن و قازییە
ەەەەی چوارچرا و کەماری کوردییە
لە دەست عەجەمان ەووی لە شارەوور کردییە
سویندی بە نیشتمان و زەدی خەی خواردییە
هەتا ەزگار نەبە نیشتمانی لە دەستی عەجەمان
خوورد و خوارکی لە خە حەرام کردییە
هەستا وەەە کەوت گوند بە گوند و شار بەشار
چەم و کەو و شاخ و چیایی لە ژەر پە خستییە
خەی لە مەبەندی پیرەمەرد و حاجی کەیە دیتییە
خەی تەکەە کچ و کوەانی ەەژهەەاتە کردییە

لاس و خەزاە، خەج و سیامەند، سەیدەوان، مەم و زین و زەربەی بەیتی کورد، بە تراژەدی کەتایی پەدەت، وەک ژیانی خەزاە و خەزاەەکان. زەربەی ەابەرانی سیاسی کورد وەک شەخ سەعید و سەید ەەزا ، سمکە، قازی، قاسملو، شەرفەکەندی، شەفیعی و زەریتر، ژیانیان بە تراژەدی کەتایی هاتووە. کارەساتەکانی دەرسیم، هەەبجە، ئەنفال، قاەنا و قەەاتان، گەەانەوەی ژیانی تراژیکی نەتەوەی کوردە.

کورد خەی لە حاند ئەم تراژەدی و کارەساتانە بە شیعر و سرود و

[illegible] دڵاوەنتەوە و بە شەهید ناو هەنانی کوژراوەکانی خۆی لە ناو فڕەهەنگە هەرشبەران و داگیرکەرانیدا، دەبینتەوە. بە خوەندنەوەی شیعر و سرود حماسە و هەستی خۆی دەژنەتەوە و بیر و هزر و بیرکردنەوە لە جەدا دەمنەتەوە، بەم چەشنە [illegible]گا بە دووبارەبوونەوەی کارەسات، ئاوا[illegible] دەهەشترەتەوە.

هەر نەتەوەیەک بە دەرس وەرگرتن لە کارەسات و هە[illegible]کانی، [illegible]گای نوە دەگرەتەوە و [illegible]گای کەن دووبارە ناکاتەوە. ئەوەی تووشی هەڵەکاست کرا، خۆی لە سەربەخۆیی خۆی و نیشتمان و خە[illegible]کەکەیدا، دیتەوە. خاوەنی دەرسیم، هە[illegible]بجە، ئەنفال، قانا و قە[illegible]اتان و شەنگال، خەیان لە ناو جەغزی داگیرکەرانی خاک و خە[illegible]ک و کیانی خەیاندا، دیتەتەوە.

مەرگی خەزا[illegible]کان تەگەیشتن و سیاسەت و هە[illegible]سوکەوت و لە ناو جەغزکان مانەومان، لە قاو دەدەن!

برایم فە[illegible]شی

١٧/٤/٢٠٢٦

ناسیۆنالیسم، سەربەخۆییخوازیی و ئەستەرکانی ئوروپا!..

برایم فە[illegible]شی

ئەم [illegible]ژانە، چەپ و ڕاست و شاهی و مەلایی فارس زەرتر لە جاران باس لە ،،جودایی خوازیی،، حزبی کوردی دەکەن، کە گەرکیانە ئەرانی ئەوان ،،تجزیە،، بکەن. ئەمەش تەگەیشتنی زاڵی حکوومەت و نوخبەی فارس بووە و هەیە. بە ساڵان بە تایبەت لە ناو چەپی فارس باس لەوە کراوە و دەکرە کە مەسەلەی نەتەوەیی و نەتەوایەتی لە سەردەمی گلۆبالیسم بەرەو کەمەنگبوون چووە و دەچە و فرەنەتەوەبوون و جیهانیبوون بە وتەی هامبرماس فەیلەسووفی ئاڵمان، جەگای نەتەوەیی بوون دەگرەتەوە. بە ئیسباتی ئەم بەچوونە یەکیەتی ئوروپا وەک وەنە باس کراوە و باس دەکرە.

نووسەری ئەم دەقانە لە کتێبێکدا بە ناوی (مرۆڤ و ناسنامە و ناسنامەی نەتەوەیی) کە جارێ لە لایەن وەشانخانەوە چاپکردنی ڕاگیراوە، ئەم بابەتەی تاوتێ کردووە کە چۆن ناسیۆنالیسم لە هەموو ئورووپا، فەڕانسە، ئەڵمان، هولەند، ئوتریش، بلژیک، سپانیا، ئیتالیا، سکاندیناوی و شوێنی تر گەشەی ساندووە. هەوەشانەوەی یەگسلاوی، چکەسلواکی دوو وڵەتی بەرچاو بوو. جگە لەوە یەکێتی ئورووپا لە ناوخێدا تووشی قەیرانێکی بنەڕەتی بەتەوە کە بابەتی سەرکی گفتاندنەوەی سەربەخێیی سیاسی وڵاتانی ناو یەکێتییە و ئەوەش وای کردووە یەکێتی ئورووپا لە زەر لایەنەوە نەتوانێ وەک ناوەندێکی ئورووپی یەکدەست هەوەست بگرێ و بەرنامەکانی پێش بخات.

ئەوەی ڕوونە، ئەوەیە کە لە وڵاتانی ئورووپا، ناسیۆنالیسمی نەتەوەیی وناوچەیی لە گەشەکردن-دایە و داوای سەربەخێیی کردن، تەنیا ،،باسک و کاتەلان،، ناگرێتەوە. ژمارەی جودایی خوازنی ئورووپا بە سەت گرووپ و حزب و ناوچە مەزندە دەکرێ. هەرچەند ناسیۆنالیسم و سەربەخێیخوازیی لە ئورووپا لە سەدەی ۱۸ و ۱۹ گەرم بوو، بەڵام ئەو نەتەوە و کەمەڵگایانەی وەک خێیان نەکەوتنە ناو پرۆسەیی سەربەخێیی خوازیی سەدەکانی ڕابوردوو، ئەستا داوای سەربەخێیی و بەیاردانی مافی خێیان دەکەن و لە لایەنی سیاسی جیاواز دەنوێنن.

بەناوبانگترین هەڵز و جوڵانەوەکان، کاتەلان(سپانیا) کە بە ساڵانە داوای جیابوونەوەی تەواو لە سپانیا دەکەن. جوڵانەوەی شتلاند(بریتانیا) وەک حزبی نەتەوەی شتلاند(SNP) کە بە تەمان دووهەمین ڕفاندەمی خێیان بە سەربەخێیی بەڕێوە بەرن.
نەتەوەخوازانی فلامی Flandern بلژیک کە زمانیان هولەندییە و ژمارەیان دەگاتە نزیک حەوت ملیەن، داوای جیابوونەوە لە بەشی فەڕانسە زمانی بلژیک دەکەن. باسکی سپانیا بەناوبانگن بە ئەوەی بە ساڵانە داوای سەربەخێیی خێیان لە سپانیا دەکەن. کرسیکا Korsika دوورگەیەکی نزیک ئیتالیایە، بەڵام لە ساڵی ۱۷۶۸ ەوە بەتە مەکی فەڕانسە و داوای ئاتۆنەمی زەرتر هەتا سەربەخێیی خێیان لە فەڕانسە دەکەن.
ئەو شوێنانەی داوای سەربەخێیی دەکەن وەک پادانیەن و باشووری تیرەل لە ئیتالیا، دورگەی فەرار لە (دانمارک) و بایرن لە ئەڵمان خاوەنی دامودەزگای خێیانن. حزبی بایرن Die Bayernpartei BP ساڵی ۱۹٤٦ دوای کۆتایی شەڕی دووهەم دامەزراوە و داوای جیابوونەوە لە ئەڵمان دەکات. ئەم حزبە لە ساڵی ۱۹٤۹ هەتا ساڵی ۱۹٦٦ ئەندامی

پارلەمانی ئەمان بووە و ئێستا ئەندامی پارلەمانی ئیالەتی بایرن و ئەندامی بەڕێی ئازاد لە ئوروپایە کە ٣٨ ئەندام، واتە حزب و گرووپ لە خۆ دەگرێ.

حزبی بایرن گەرەکیە ئیالەتی بایرن لە ئەمان جیا کاتەوە، بەڵام ئەندامی فیدرالیسمی ئوروپا بمێنێ و ئابووریی و سیاسەتی خۆی و بایخەکانی نەتەوەیی خۆی ڕاگرێ و بیپارێزێ. ئەم حزبە خۆی لە حزبی سەرەکی بایرن کریست دیموکرات مەسیحی دوور ڕادەگرێ و ئەوان بە حزبی ناوەندگەرا پێناسە دەکات.

هەی جیابوونەوەی ئەم خەڵکانە جگە لە مەسەلەیی نەتەوایەتیی، فەرهەنگی، زمانی و ناسنامە، سیاسەتی ئابووریی حکوومەتی ناوەندیی بەرانبەر بە خەیان و ناوچەکیانە کە دواکەوتوتر لە شوێنی تر ڕاگیراوە.

جگە لەم جوڵانەوانە، پاش دەرچوونی بریتانیا لە ناو یەکیەتی ئوروپا ، هەزی ناسیونالیست لە زیادبوونداید و لە زۆربەی وڵاتانی ئوروپا لە هەڵگای هەڵبژاردن هەدی هەدی هەم لە ناو پارلەمانی ئوروپا و هەم پارلەمانی وڵاتان و ئیالەتەکان پڕە دەستێنن و لە ساڵانی داهاتوو هەنگە لە زۆر وڵاتی وەک فەڕانسە، ئەمان، هولەند، ئوتریش و شوێنی تر زۆرینەی دەنگ پەیدا بکەن و دەسەڵاتی دەوڵەت و حکوومەت بگرنە دەست و بوونی یەکیەتی ئوروپا تووشی قەیرانی بنەڕەتی بکەن.
ئەم پرسیە لە هەژهەژاتی ئوروپاش لە ئارادایە.

حزبی ساین فەین Sinn Féin باکووری ئیرلەند بە ساڵانە داوای یەکگرتنەوەی هەر دوو ئیرلەند دەکات، کارەک کە ئەمانیەکان بە یەکگرتنەوەی دوو ئەمان کردیان و کارەک کە کورد دەبوو لە سەدەی شازدە و سەدەی هەژدە و سەدەی بیست کردبایان و وەدوایان خستووە.

لە ئوروپا، مافی خەڵکان Volksrechte بە هەسمی ناسراوە، بەڵام لە قانوونی بنەڕەتی ئەو وڵاتانە باس لە جیابوونەوە وەک ماف نەکراوە و ئەو خەڵکانە هووبەووی حکوومەتی ناوەندی دەبنەوە ، هەر وەک چۆن هووبەوو بوونەتەوە.

ئەوەی هوونە ئەویە ئوروپای ساڵان و دەیەکانی داهاتوو، ئەگەر وڵامی ئەم پرسیارانەی ئێستا نەداتەوە، تووشی قەیران و شەڕ و کێشە دەبە. ئایا کوردی پارچە پارچە کراو لە چوارچێوەی تێئریی و سیاسەت و بەرنامە وستراتێژیی بە بوونی ئەو ئوروپایە کە مێژووی ٢٥٠

سایەی دەموکراسیان لە پشتە، پرسیاری تازیان بۆ نایاتە پێش؟ ئایا دەوڵەتانی دیکتاتۆری ناوچەکە کوردستانیان داگیر کردووە، خۆنی کورد لە دەموکراسی خۆیاندا، وەدی دەهێنن، هەتا کورد لە سایەی دەموکراسی ئەواندا، ببێتە خاوەنی مافی خۆی؟؟

برایم فەقێشی
١١/٣/٢٠٢٤

شەڕی ئێران، فەلسەفە، سیاسەت و کوردستان!؟.. برایم فەقێشی

باس لە شەڕی ئەمریکا- ئیسرائیل و ئێران بۆتە هەواڵی سەرکی مەدیا و ناوەندەکانی سیاسی جیهان، چەند ساڵێ ناوی کوردستان تێکەڵ شەڕەکە کراوە. بەچوونی سیاسی، حزب، دەوڵەت و پارلەمان لە ئورووپا یەکتر ناگرنەوە. بەشێک گرێدراو لە تەک سیاسەتی ئامریکا و ئیسرائیل ئەم هەرشانە بە بەرحەق دەزانن. چەپی ئورووپا، ئەم هەرشانە ئیدانە دەکەن و بە شەڕی ئەمپریالیستی دەزانن و بە ئاوەش ئاماژە بە شیلی و وێتنام و کودتا دژی موسەدیق، شەڕی عێراق، لیبی و ئەفغانستان دەکەن!

فەیلەسووفان بە ناقانوونی بوونی ئەم هەرشانە، پشت بە پەسەندکراوەکانی ئوئێن و قانوونی بنەڕەتی وڵاتان و مافی خەڵکان و سەروەری سیاسی، ئەخلاق و پەنسیپ دەبەستن و پشێلکردنی هەر کام لەو لایەنانە نادروست دەبینن و جەخت لە سەر ئەوە دەکەنەوە کە هەرشی ئامریکا و ئیسرائیل بۆ ڕزگارکردنی خەڵک نییە کە ٤٧ ساڵە لێی بەدەنگن. بە وتەی ئەوان دەوڵەتان مامەڵاتی بازرگانی لە گەڵ ئێران بەلایەنەوە گرنگتر لە مافی مرۆڤ و ئازادییە و ئەوان ئیشارە بەوە دەکەن کە لەو دوو دەڕەی دەیان هەزار کەس کوژران، بەچی هیچ کردەوەیەک بە پێشگیریی لەم کەمەکوژییە لە لایەن ئامریکا و ئیسرائیل و ئورووپا و ئوئێنەوە نەبیندرا؟

ڕیشارد داوید پرێشتRichard David Precht دەبێژە حکوومەتی ئامریکا دەوڵەتی موسەدقی ڕووخاند و دوای ڕووخانی حکوومەتی شا بە ئەوەی

لایەنگرانی موسەدق نایانەوە سەر کار حکوومەتی ئیسلامیان بە سەر خەڵکدا داسەپاند و ئێستاش مابەستی ئامریکا ڕزگاریی خەڵکی ئێران نییە و مابەستی ئابووریی، سیاسی، ژئۆپۆلیتیک و کەبرکێی ناوچەیی لە گەڵ هەڕەکانی تر وەک چین بە ئاوان گرنگترە. فایلەسووف ریشارد داوید پەشت وای بە ئاو پرسیارە نییە کە کەتایی شەڕ و ڕێم چۆن دەبێ؟ ئاو دەبڕێ کە ئامریکا و ئوروپا و ئیسرائیل باس لە کەتایی ڕێم دەکەن، بەڵام ئاوان هیچ پلان و بەرنامەیەکیان بە دوای ڕێم نییە، پەشت دەڵێ نازانم چی دەبێت و چی دەتە پێش.

سەرانی ئوروپا سیاسەتی ڕوون لە خۆیان نیشان نادەن. سپانیا پشت بە پەنسیپەکانی ئۆئەن دەبەستە، سە وەاتی ئاڵمان و بریتانیا و فەڕانسە خە لە پشت ئامریکا و ئیسرائیل دەبینێوە و لە هەمانکات وەزیری دەرەوەی ئاڵمان دەبڕێ ئەمە بە هیچ چێشنێک بەشداری شەڕ نابین، ڕەییسکەی سەرکۆزیرانی ئاڵمان، لە دیدار لە گەڵ تەامپ پشتیوانی لەو شەڕە دەکات بە گەیشتن بە ئازادی خەڵکی ئێران، ئاوە لە کاتکدایە کە دەوڵەتی ئاڵمان بە درێژایی ٤٧ ساڵ پشتیوانی سیاسی ئابووریی سەنعەتی و نیزامی ئێران بووە و بە هەموو چێشنێک نزیکترین شەریکی سیاسی و ئابووریی و سەنعەتی ڕۆمی مەلاکان بووە و لە ڕێگای بانکی ئوروپا-ئێران لە هامبورگ و سەسەد شیرکەتی ئاڵمانی لە وەاتانی خەلیج ئاسانکاریان بە بازدان بە سەر گەمارۆکانی ئامریکا و ئوروپا کردووە و هاوکات وەزیری دەرەوەی ئاڵمان، ئەمڕۆژانە لە ئیسرائیل بووە و پشتیوانی حکوومەتی ئاالمانی لە ئیسرائیل ڕاگەیاند و مەرتس سەرکۆزیرانی ئاڵمان دوێنێ دەبڕێ، پرسیاری بە وەام لە سەر ئاو شەڕە زەرە، ئاوەش لە کاتکدا بە هەی داخرانی ڕێگای هورموز بە پاپەڕەکان، نەخی بەنزین و شتومەک ڕۆژانە لە ئوروپا هەڵدەکشە. لە لایەکیتر ڕێکخراوی نەتاوە یەکگرتووەکان جگە لە دەرکردنی بەیاننامە، هیچ کاریگەرییەکی نەماوە.

ئاوانەی تا ئێستا وەدەنگ هاتوون و ژمارەیان لە چەند تاکە کەس تێناپەڕێ، بەچاوونی کلاسەک لە چوارچاوەی تێگەیشتنی سەردەمی ڕۆشنگەریی دەناونن کە لە پاسەندکراوەکانی ئۆئەن و قانوونی وەاتاندا بە شاوەی گشتی هاتووە.
گەانکارییەکانی بیست و پێنج ساڵی ڕابوردوو پاش یازدەی سپتامبری ٢٠٠١ و هەرش بە ئەفغانستان و عەراق و لیبی و شەڕی یەگسلاوی و شەڕی ئەکراین، تێگەیشتنی کلاسەکی ژێرپێ خستووە و دامودەزگای جیهانی وەک ئۆئەن و ئاوانیتری تووشی قەیران و بەکەکی هاتوون و وەاتان بە

پەی مەیل و بەرژەوەندی خەیان دەجولێنەوە و جوڵاوەتەوە و پابەندی بە پرەنسیپ و پەسەندکراوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان ئیتر ،،مانای،، نەماوە.

سۆلوایگ ریشتر Solveig Richter لەکتێبی بواری ئاشتی دەبژێ :،، تێگەیشتن لە مافی خەڵک تێکدراوە،، ئەم تێکدانە نەک لە بیست و پێنج ساڵی ڕابوردوو، بەڵکە لە سەرەتای سەدەی بیستەوە لە بازنەی دەوڵەتان و سیاستپیشە و نیزامی و ڕۆشنبیران، لە ئارادا بووە بە پشێلکردنی مافی مرۆڤ و خەڵک و نەتەوەکان بە وێنە مافی نەتەوەیی کورد وەک یەک نەتەوە لە لایەن دەوڵەتانی ناوچە و زلهێزەکان بریتانیا، فەڕانسە، ڕووسیە، ئامریکا و ئەوانیتر تا ئێستا پشێل کراوە.
لە بازنەی ڕێکخراوەی نەتەوە یەکگرتووەکان، ماف گرێدراوی بەرژەوەندیی لایەنەکانی دەستەیشتووە لە ناو ئەو ڕێکخراوەیە ماوەتەوە. هەر بەیە مافی نەتەوەی بە دەوڵەتی کورد، کە ڕیفراندەمی ٩٨٪ نەودوهەشت لە سەدی، خەڵکی باشووری کوردستان بە سەربەخۆیی لە پشت بوو، هیچ بایخێکی پێنەدرا.

نوام چامسکیNoam Chomsky فەیلسووفی ئەمریکایی بەردەوام سیاسەتی ئامریکای لە بەرانبەر ئێران ڕەخنە گرتووە و تا ئەو شوێنە چوو کە بکەوێتە سەنگەری ئێران و چاو لە هەموو جنایەتکانی ئەو ڕژیمە ببستە. ئەو لە هەمانکات پشتیوانی لە باکووری کوردستان دەکرد و بەردەوام ڕەخنەی لە حکوومەتی تورکیا دەگرت و بە شێوەی بەرچاو لایەنگریی ڕۆژئاوای کوردستان و ئەو سیستەمە بوو، کە لەو دامەزراوە. ئەو لە هەمان کات دژی چالاکی نیزامی پارتی کرێکاران بوو. ئەو باسی لە کوردی ڕۆژهەڵات کردووە کە بە تووندی دژچەوسێندرێنەوە و جەختی لە سەر ئەوە کردەتەوە کە کورد "دەبێ لە ناو خۆیاندا یەکگرتوو بن،،. چامسکی لە پاڵ ئێرانی دژی ئەمپریالیست خۆی دیتەتەوە و باس لە ئاتەنەمی بە کورد دەکات و تێگەیشتنی ئەو چەپانە دەنوێنێ کە خەیان لایەنگری مافی کورد لە قەڵەم دەدا و شەڕی نیزامیان لە گەڵ ڕژیم دەکرد و لە ورچەرخانێکی بەپەلەدا کەوتنەوە پشتگیریی لە ،،ئێرانی دژی ئەمپرایالیست،، و لە درێژەدا سەریان بە دەستی هەمان ڕژیم تەدا چوو! ئەمەش چەپی ئێران لە گژاوگژی سیاسییدا خەیان دەبینەوە و بەشێکیان پێیانوایە ڕۆژیان لە تەک کۆی ئەو کابرایە هەڵدێ، کە دەیان ساڵ لە دژی وڵستان و بەشداری ڕووخانی ڕژیمێکی بوون. گویدێ شتاینبێرگGuido Steinberg وەک زەر سیاسی و فەیلەسووف دەبژێ: ،، باوەڕ ناکەم

هەرشی هەوایی دەموکراسی بۆ ئێران بهێنن...،
گرفتی ئەم خەڵکە هەمو لایەنێک کە خەیاڵیان لە چەند مەترسیدا دەبینن، نەزانی نییە. ئەوان خاوەنی تیۆری و ئیدئۆلۆژی و زانین هەن، ئەوەی نییانە پایبەندنەبوون بە بایخ و کۆسپاتی سەربەخۆی خەیان و خاوەنی دەپل مەڵا بوونە! ئەو تیپانە، سیاسی، زانستپیشە، فەیلەسووف و کەسانی باڵای کەوگا خەڵکە ئاستیەکان دەدزنەوە و بە پێی بەرژەوەندیی و پارێزگاریی لە پێست و مەقامی خەیان دەجولێنەوە. ئەو کەسانە بەردەوام جێگەیان لە ناو مەیادا دیارە و کۆسپاتی ئاستەقینەیان ناکوێتە بەرچاو و بە باشترین شێوە مەیا بکار دەهێنن.
سیاسی ناو دەوڵەتان و پارلەمان و دامودەزگا و ڕۆشنبیران و نووسەر و فەیلەسووفی لەو چەشنە جیهانی ئەمەیان پێکهێناوە و پەرەسئێن و بەرژەوەندی خەیان و دەستە و گرووپیان بایخی زۆرترە، هەتا پایبەندی بەو تیۆریانەی فەری بوون. بەشێک لەوان بە هەموو شێوەیەک بە باشی خەیان لە گەڵ ڕژیمەکانی دیکتاتۆر ڕێکدەخەن.

یورگن هابەرماس Jürgen Habermas باس لە دەموکراسی و مافی مرۆڤ دەکات، تێگەیشتنی سەرەکی ئەو خەی لە ئینتگراسیۆنی خەڵکانی ئورووپا و ناسنامەی ئوروپی و جیهانی دا دەبینتەوە. ئەو لەمەڕ شەڕی دوازدە ڕۆژەی ئێران ئیسرائیل ئامریکا و شەڕی ئێستا هیچی نەگوتووە و لە مەڕ کارساتەکەی ۷ی ئوکتۆبەری ساڵی ۲۰۲۳ پشتگیریی لە ئیسرائیل بە دژی هەرشەکانی ئێران کرد و مافی خۆپاراستنی ئیسرائیلی بە هەموو شێوەیەک لە حاند ئێران و حەماس هەنایە زمان . هابەرماس هەرچەند ئاشنا بە مەسەلەی کورد بووە و دەستی کوردی لە زانستگای هایدلبەرگ هەبووە، بە نووسین و بە گوتن باسی لە کوردی نەکردووە.

ماتیاس کونتسل Matthias Küntzel پۆلیتۆلۆگ و مێژوونووس کە پێشتر کتێبی لە سەر نازیسم و جوو، نازیسم و ئیسلام، ئاڵمان و پەوەندی ئێران نووسیوە و بە لێکۆڵینەوە لە سەر ئیدئۆلۆژی ڕژیمی ئێران، بەو ئاکامە گەیشتووە کە کاکڵی ئەو ئیدئۆلۆژییە لە خەیدا دژی یەهوود و ئیسرائیلە و وەک مەترسی بە لەناوبردنی ئیسرائیل لێکیدەداتەوە. لەو گۆشە نیگایەوە بە تووندی ڕەخنە لە حکوومەتی ئاڵمان دەگرە کە سەرە ای ئەم ئاستیە، شەریکی نزیکی تیجاریی و ئابووریی ڕژیمی ئێران بووە و هەیە. پێشتر نووسەری ئەم دێڕانە لە چەند بابەتدا بە بەرفراوانی باسی ئەم شەریکایەتییەی کردووە کە مێژووی درێژتر لە ڕژیمی ئیسلامی هەیە و ئاڵمان زیاتر لە سەد و

بیست ساڵ ئیسلامی بە مەبەستی سیاسی خۆی بەکارهێناوە و لە سەردەمی هیتلەر بەڕەن بە موفتی موسڵمانان درا ،کە جووی باکان سەرجەم قڕ بکەن.
شۆڤێنیزمێکی بەشێکی کوتلەتە ناو ماڵی کوردی بە وڵات، کە هیچ نوێنەرێکی لە دامودەزگای ناونەتەوەیی نییە و لایەنی سەربەخۆی سیاسی، ئیجاریی دەوڵەتان نییە و بە وتەی چامسکی " یەکگرتوو نییە،،. کورد لەم جیهانە ئاڕزدا کە تا ئێستا هیچ هاوپەیمانێکی جیددی نەبووە، دەبێ چی بکا و چۆن بە مافی خۆی بگات، بە تایبەت کاتێک ئاوڕ لە هاوپەیمانییەکانی خۆی لە ناوچە و وڵاتانی دەڕئاوا دەداتەوە؟
هەر بەشێکی کوردستان بە خۆیەوە، کراوەتە بارەتەی ناو دەستی دەوڵەتانی تورک و فارس و عەرەب کە دژی کورد هاودەست و هاوپەیمانن. کورد جیا لە یەکگرتوو نەبوون، هێشتا خاوەنی ئۆو بەرنامە و ستراتژییە نییە کە خۆی وەک یەک نەتەوە و یەک خاک و یەک جوغرافیا نیشان بدات.
دیاردەگی کورد لە ناوخۆی و دەرەوەی خۆی بەرتەسک ماوەتەوە. لە کاتی کارساتەکان هەر ناوچە لە لایەنی سیاسی و دیپلۆماسی بە تەنیا دەمێنێتەوە. کورد لە جیهانی ناوخۆی و جیهانی دەرەوە، یەک نەتەوە نانوێنە و وەک چوارپارچەی ئاڵۆز دەکەوێتە بەرچاو و سیمای یەک نەتەوە لە خۆی نیشان نادات و جیهانی ناو سیاسەت و دیپلۆماسی و تیجاڕەیی حیسابی بە ناکات، مەگەر بە کاتێ گونجاوەکان کە سوودی خۆیانی تێدا بێ.
ئاڵۆزییەکانی کورد لە خۆیەوە دەستپێدەکات، کاتێک خۆی وەک یەک نەتەوە، یەک خاک، یەک سیما نانوێنە! شۆڕەی ئێران و داهاتووی ئۆو وڵاتە دەستکردە، بە کورد وەک پرسیار دەمێنێتەوە و لەوە ناچێ خۆنی دەموکراسییەکردنی ئێرانی یەک پارچە بێتە دی. دواڕۆژی ئێران بە تایبەت ئێستا کە بە پلانی لە هەموو لایەنێکەوە زاڵە و ستراتژی ڕوونی شێ لە گۆڕدا نییە، ئەم پرسیارە جیددیتر دەکاتەوە، کە کورد دەبێ چی بکات؟ ئایا بەدەنگی و چاوەڕوانی و ناڕوونی بەرنامە و ستراتژی، کورد بەرەو کوێ دەبات؟!

برایم فەرشی
13.03.2026

- سەرچاوەی قسەی کەسانی ناو ئەم نووسراوەیە، مەدیای ئاڵمان، ئینترنێت، یوتووب، کتێب ئۆو کەسانێ.

کورد و سەدەی بیست و یەک؟!.. برایم فەشی

گەورەترین نەتەوەی بێ دەوڵەتی سەر گەی زەوین. یەک لە نەنگینترین و پەسامنترین سەرزەوینی ناوچە و جیهانمان هەیە، کەوتووەتە دەرەوەی دەسەڵات، سیاسەت و دیپلۆماسی. لە ئابووریی، سەنعەت، تەکنیک و بازاڕی جیهان بێ بەش و دابەاوین. سەرەڕای هەبوونی زانستگا، کەمترین بەشداریمان لە زانستی جیهاندا هەیە. سەرەڕای بوونی فەرهەنگ و زمان و هونەری پشتئەستوور بە مێژوویەکی چەند هەزار ساڵە، کەمترین دەورمان لە هونەر و فەرهەنگی جیهان و ناوچەدا هەیە!

کورد دەیتوانی و دەتوانێ ئاکتەرێکی هەر کام لەو بوارانە بێ، بەڵام نییە. لە ناو مەشکی مرۆڤی کورد-دا چی هەیە کە کەوتەتە دەرەوەی بازنەی دەسەڵات، سیاسەت، دیپلۆماسی، زانست، هونەر، فەرهەنگ و ئابوریی ئەم جیهانە؟!

ئایا کاتی ئەوە نەهاتووە لە هەموو بوارەکدا خەمان کەکەینەوە و جێگای ڕاستەقینەی خەمان مسۆگەر بکەین؟
تاقیکردنەوەی سەد و بیست ساڵ و هەزاران ساڵەی کوت کوت بوونمان، ئەوەی سەلماندووە، کە تاک تاک تەکدەشکێندرێن، گەر لە هەر بوارەکدا کوت کوت بجوڵێنەوە.

ئەمە پێویستمان بە بیر و هزر و فەلسەفە و سیاسەت و هونەر و ئابووریی و سەنعەت و فەرهەنگ و سەرمایە و دیپلۆماسی و دەزگا هەیە، دەزگای کوردستانی و جیهانی، کە دەور و کەسایەتی یەک نەتەوە دەربخات!

لە هەر ١٣٠ کەس خەڵکی ئەم جیهانە، یەک کەس کوردە. واتە کورد هەزە و دەتوانە هەز بە، گەر تێگەیشتنی گرووپی، عەشیرەیی، ناوچەیی، زمانی، دینی، حزبی، شەخایەتی، بنەماڵەیی، هتد نەبە لە سەر هێگای کەنی کورد .

کورد دەبوو چەند هەزار ساڵ بەر لە ئێستا وەک یەنانییەکان خەی

دیتبایەوە! دەبوو لە سەدەی ١٥ و ١٦ خەی ڕزگار کردبا! دەبوو لە سەدەی نۆزدە وەک زۆربەی نەتەوەکانی باکان خەی ڕزگار کردبا! دەبوو لە ئێستای شێی یەکەم خەی وەک نەتەوە دیتبا و تەکنۆ سیاسەتی جیهانی بووبایە و وەک ئاکتۆرێکی سیاسی خاوەن کیان دەرکەوتبا! دەبوو پاش شێی دووهەم خەی گەیاندبایە ناو دیپلۆماسی جیهان.

بە پێچەوانە کورد لە چەند هەزار ساڵ بەر لە ئێستا تا ئەمڕۆ، نەردیوانی سەرکەوتنی تەرک و عەرەب و فارس و ئوروووپی و ئۆژاوایيەکان بووە، دوا پەردەی ئەم نەردیوانبوونە، شێ لە گەڵ داعش و بوون بە سپێری بەڵای ناوچەکە و ئوروووپا بوو.

کورد لە پاش شێی یەکەم ئیتر بە تەنیا لە گەڵ چوار وڵاتی داگیرکەر ڕووبەڕوو نەبووە و وڵاتانی ئوروووپا دەوری سەرکیان لە دابەشبوونی کوردستان و پاراستنی دیکتاتۆرانی ناوچە بووە و دەوریان هەیە. ئەوان پارێزەرانی دیکتاتۆرانی ئێران و عێراق و تورکیا و سوریا بوون و هەن و هەر ئەوان ئەو وڵاتانیان پێ چەک کردووە و پاڵپشتی سیاسی و ئابووریی ئەوان بوون و هەن. ئەوە لە کاتێکدایە کە کورد لە ماوەی سەد و بیست ساڵی ڕابردوو، دیپلۆماسیی ڕوون و ئاشکرای لە ناوچە و جیهان نەبووە و کەوتۆتە دەرەوەی سیاسەتی ڕۆژاوا .

ئێستاش ئەزموونێکی مەزن ڕووبەڕووی کوردە کە ئەمجارە مەیدانی ئەزموون ڕۆژاوای کوردستانە. کوردی پەنجا ملیۆنی و زۆرتر، چۆن دەجوڵێتەوە و بەرنامە و ستراتێژی و دیپلۆماسی چییە؟

ئەمجارە کورد بە تەنیا لە گەڵ تورک و عەرەب و فارس ڕووبەڕوو نییە، لە گەڵ سیاسەتی ئوروووپا، ڕۆژاوا و ناوچە ڕووبەڕووە. لە گەڵ تیرۆریستی ژێرباڵی وڵاتانی ناوچە و ڕۆژاوا ڕووبەڕووە.

کورد لە بەر ئازموونێکی مەزن دایە ، بە تەنیا هەشتنەوەی ڕۆژاوای کوردستان، یانی بەتەنیا مانەوەی ڕۆژهەڵات، باشوور، باکوور.

کورد ئەمڕۆ بە یەک سیاسەت، یەک بەرنامە و ستراتێژی، یەک هەڵوێست، یەک نەتەوەبوون و یەک دیپلۆماسی ڕوون دەتوانی خەی بپارێزێ و سەدەی بیست و یەک بکاتە سەدەی خەی.

درێژەی تەگەیشتنی ڕابوردوو، درێژەی کارەساتکان و ژێر دەستە مانەوەیە. هیچ حزب و دەستە وگرووپێک لە هیچ پارچەیەکی کوردستان،

بە تەنیا خۆی و بەشێک لە نەتەوەکەی ڕزگاری نابێ. ئەو تاقیکردنەوە سەرجەم نەتەوەکان بووە و کوردیش هەر ئەو ڕێگایەی لەبەرە.

برایم فەرشی
٢٥/١/٢٠٢٦

بیرمەند و نەناس!.. برایم فەرشی

کێشەی بەیانی، لە سەر بەرزترین لوتکەی شاخی وەلات، کە دەیەوانیێ شار و گوندەکان، بە گوریسێکی دەستچنی خەمڵی، لەشی بیرمەند بە دارمەیتەکەوە جێبادە درابوو. دەوری بە کتێبەکانی خۆی تەندرابوو. لە چوارسووچی شاخ هەتا دەشتایی و ئەو شوێنەی چاو هەتاری دەکرد، خەڵک گەورە وبچووک، ژن و منداڵ، ماتە بوون، ئەوان وەشوێن نەناس کەوتبوون!
نەناس کە هیچ شتێکی لە خەڵکی وەلات نەدەچوو و بە زمانێکی نامۆ قسەی دەکرد، ببووە جێگای باوەڕ و چاوساخی خەڵک. سەیرکی خەڵک و دەوروبەری کرد و هاتە پێش، ئەستوورترین کتێبی دەستنووسی بیرمەندی لە ناو کتێبەکان دەرکێشا، چووە ژوور سەری، چاوی لە چاوەکانی بڕی، لە بەر خۆیەوە ورتە ورتێکی کرد، کەس لێی تێنەگەیشت، کەسیش پرسیاری لێنەکرد، ئەوجا بە هەموو هێزیی خۆی، کتێبەکەی کوتایە سەری بیرمەند، هێندێک وەستا، سەیری خەڵکەکەی کرد، دەنگ لە کەسەوە دەرنەهات، هەناسەی بیرمەند لە سەر دارمەیتەکە، دەبیسترا! نەناس ئەوجا بە کتێبەکە کەوتە کوتانی گیانی بیرمەند، هەر لە سەر هەتا قولاپێی پێ!
بە لاساییکردنەوە لە نەناس، لە هەرچوارسووچەوە خەڵک ڕژانە سەر بیرمەند، کە لە خەیان بوو. خەڵک بە قین و نیفرەتێکی زەرتر لە نەناس، کەوتنە گیانی بیرمەند و وشکانی نەناسیان دووبارە دەکردەوە، کە ماناکەیان نەدەزانی!
خەر گەیشتبووە تاقی ئاسمان و هەوناکی خۆی خستبووە سەر لەشی بە گیانی بیرمەند و کتێبە شەڵاڵەی خوێن کراوەکانی!

خەڵک لە ناکاو لە چوارسووچەوە هەرشیان کردە سەر مەیتی بیرمەند و کتێبەکانی کە بە زمانی ئەوان و بە ئەوانی نووسیبوو!
دوای ئەوان کەمێک چراگرچەک بە دەست، وەک ئەوەی خەیان لە گوناە پاک کەنەوە، هەن گرچەکیان بە سەر کتێبەکان و جەستەی بیرمەنددا، قەپ کردەوە و هاوکات ئاگریان هاویشتە ناو.
لە چاوتروکاندنەکدا، ئاگر بڕەو ئاسمان بەرزی ساند، خەڵک لە خەشیان بازنە بازنە لە دەوری ئاگر کەوتنە سەما و هەڵپەڵکە. کابرای نەناس لە خەشیان قاقا پێدەکەنی.
لە دوور دووڕەوە ئەستاش دەنگیان دەبیسترێ!

برایم فەرشی

زارا.. برایم فەرشی

خەش ەابواردن بە دەی پاکە- ئەوەی دەی پاکە، بە باکە، چاکە هەموو دەوەتی دنیات دەسکەوە- خەشی نابینی کە دە نەسرەوە

زارا شیعری منداەانەی دەخوەندەوە، وشەی کوردی جوانی بە زاردا دەهات. ئەو جیاواز بوو لە هەموو منداەانی گەەک، هەر کات ئەمە وشەی ناحەزمان لە زار دەهاتە دەر، دەیگوت:
ئەگەر تە زانایت، نەزانەک فەرکە- گەر دەوەمەندی هەژارەک تەرکە

بەیەکەوە فەری کوردی نووسین و خوەندنەوە دەبووین. باوکی پێیگوتبووین، ئیجازەمان نییە لای خەڵک باسی ئەو کتێبە کوردیانە بکەین. ئەمەش لای کەس باسمان نەدەکرد. بیستبوومان ساواک خەڵک لە سەر کتێبی کوردی دەگرێ. مەلای مزگەوتی بازاڕ لە سەر کتێبی کوردی بە ساواک بانگ کرابوو، باوکی زارا بانگ کرابوو، هەڕەشەیان لێکردبوو، بەچی کوردی ئەو دیو، دەنە دووکانەکەت! ئەمە فەربووین بەیەکەوە بین و هیچ شتێک نەدرکنین.

ئەو هاوینەی پاڵی نەمان تەواو کردبوو، باوکی گەزیزە بە ماشێنەکەی هەموومانی برد بۆ باخی میراوا. دوای نانی نیوەڕۆ خاڵی زارا بە ئەسپ و تانجی گوە قوتەوە، پەیدا بوو، پرسی کە دەت بە ەاوە کەوە؟ هەموو سەیری یەکتریان کرد و گوتمان ئەمە. باوکەکان لە گەڵمان

هاتن و دایکیکان مانەوە، هەتا ئەمە بگەڕێنەوە. خاکی زارا سووتکی لێدا، دوو کەس، چوار ئەسپی تریان هێنا و هەرکام لە ئەمە لە پشت سەری باوکمان سواری ئەسپ بووین و وەک کەوتین، بە کوێ، نەماندەزانی.

پێشتر بە ئەمەیان گوتبوو کەوشی وەرزشی لە پێ بکەین، نەیانگوتبوو دوای میراوا بە کوێ دەچین ! کە گەیشتینە ناو گوندی تەرەغ، زانیمان چ باسە. لەوێ ئەسپەکانیان بردە ماڵەک و خاوەن ماڵەگەمان کەوت و گوتی لە بەر منداڵەکان بە ڕێگایەکی خۆشدا دەچینە سەرێ. لە بەر قەدی کێو سێیری سەرەمان کرد، باوکی گەزیزە گوتی کەاوەکانتان بەرنەبێتەوە. ئەوە قسەی ناو خەڵک بوو، کە دەیانگوت" هەر کەس لە خوارەوە سێیری تەرەغ بکات، کەاو لە سەری بەردەبێتەوە. ئەمە هەموو ڕۆژە لە پەنجەرە و سەر سەربانەوە، لوتکەی ئێو کێوە قیت و جوانەمان دەبینی و هیوامان دەخواست ڕۆژێ بگەینە سەر ئێو لوتکەیە. یەک کەیف خۆشک بووین، نەبێتەوە. پاش ئارەق ژاندنی زەر و ماندوو بوون، گەیشتینە سەر لوتکە و هەناسەیکی قوومان هەڵکێشا و خەمان دا بەعەرزدا. لە ناکاو باوکی گەزیزە تەیچریکاند:

تەرەغە خۆشی سەرت هەر بەرزە- لەک جیابوونەوەمان چەند وەرزە؟
هەر لەلاتن! دەمەوێ سێیری بکەم- سەنگەری سارمی خوێنەژی عەجەم
دەنێوە بیر کۆی کورد مەرگی ئێوە- ئێو سەرەی ناوە بە حیزی بنەوە
کارگ و ڕەواسە بەهارانە بەرت- وەکو جاران کوە و کچ دێنە سەرت!

لەڕە هەموو بەیکەوە دەیانگوت: وەکو جاران کوە و کچ دێنە سەرت؟
کچکەکان هاوار دەکەن ودەڕێن، دێن، دێن! زارا کە فرمیسک بە لاچاویدا دەهاتە خوارێ، گوتی: نەمدەزانی ئێو وەاتەی ئەمە هێندە جوانە! سروە قسەی ئێوی درێژە دا و گوتی: حەز دەکەم، یەک بە خەم هاوار بکەم، گەزیزە هاتە پێش، دەستی ئەمەی گرت و دەسرەی دەرهێنا و کەوتە سەرچەپە کەشان و بە هەوای ڕەینە دەستی کرد بە گەرانی و باوکی بە دەگەڕایەوە:

وەکوو ڕۆژ و شەوە فەرقی گودازی شەمع و سووتانم
کە ئێو هەر شەو دەسووتێ، من هەموو دەم؛ گەرچی ئینسانم
بە تەخمین وەسفی فیردەوس و جەهەننەم بێچ دەکا واعیز
لە سایەی وەسە و هیجرانت بە خەم دیتووم دەیزانم
لە سیڕەی حیکمەتی چاوت گەیشتم باعیسی ڕووحە
تەبەسسوم ماوە تێناگەم لە فەهمی ڕەمزی حەیرانم

کزەی جەرگم دەخیلت بم فیراقم کرد ئەوا مردم
دەسا دەی بەرە لام ساتە نەماوە تابی هیجرانم

گەڵەی هەڵپەڕکە گەورە بوو و دەنگی دەداوە. هەڵپەڕکە هەندە شل بوو و گەزیزە دەستی ئەمەی گرت و گوتی وەرن، هەر چوارمان قوە لە قوڵی یەک، بە دەوری خەماندا دەسووڕیانەوە و دەمانگوت :
وەتەن قوربانی کەژ و چیا و بەند و دەربەنددت بم- قوربانی ئاسمان و دەشت و پەدەشتت بم.

سروە: تەرەغە، کەوی لەمژینەی کورد – کەنە هاوازی «سەفین»و «هەڵگورد»
گەزیزە: کورد هەزاران و هەزاران ساڵە- سایە پەروەردە ئەژین لەو ماڵە

لە ناکاو باوکی زارا گوتی، دانیشن بەدەنگ بن. هەموو بە ئیختیار دانیشتین. باوکی زارا بە دوربین تەماشای خوارێی دەکرد و گوتی، ماشینی ژاندارم بەرەو دە دێت، ئاها، دوو ژاندارم و پاتڵە لەبەرێک دابەزین و خەریکن بەرەو سەرە دێن، ئەها پاتڵە لەبەر حەمەساڵە جەوانمەردی شایە. زوو شتومەک کۆکەنەوە ، مەجبوورین لە بەری پشتەوەا بەینە خوار، هەرچەند توزێک ناخۆش.

خەمان کەکردەوە و بەرەو خوارەوە چووین، لە کاتی چوونە خوار چەند جار قاچمان هەڵخزا، جارێک سروە لاقی لە بەردێک درا، بەرد خزی و ئاگر باوکی نێگرتبایەوە، سروە بەردەبوو. لە تەختایی نزیک بووینەوە و لە پشت ماڵانەوە، خەمان گەیاندە ماڵەکە و سواری ئەسپ بووین و بە جیا لە دە دوور کەوتینەوە، هەتا ئەوان لە سەر شاخکەوە بە یەکەوە نەمانبینن. خاڵی زارا هەر لە دە لە ئەمە جیا بوو و لە پشتەوەا خێ گواستەوە بە ئەو بەری کەو و بەرەو گوندەکەی خەیان ملی ئەسپی وەرسووڕاند، ئەمەش خەمان گەیاندەوە سەر جادە و نزیک ئەوارە گەیشتینەوە میراوا و سواری ماشێن بووین و گەڕاینەوە ماڵ.

باوکی زارا دووکاندار بوو، شوێنی کارەکەی مەکەی هاتوچێی کوردی ئەو دیو بوو. ئەوان بە ناوی ئاوەرچی لە گوندەکی بەورانەوە ئاودیوی ئەم لا دەبوون و لە ڕێگای گەورکایەتییەوە خەیان دەگەیاندە شارەکەی ئەمە و لای باوکی زارا.

قسەکردنی زارا هەر لە منداڵییەوە پاک و خاوێنتر لە ئاخاڤتنی ئەمە بوو، لە قسەکردنی ئەودا بە دەگمەن وشەی بێگانە هەبوو، خێ دەیگوت

وشەی فارسی و عەرەبی وشەی بێگانەن. لە ماڵە کتێب و گۆڤاری کوردیان هەبوو، ئیزنمان نەبوو بە قەرز لێیوەرگرین، بۆیەکەوە دەمانخوێندەوە. ئەمە لەو ماڵە فەریی نووسین و خوێندنی کوردی بووین. ئەمە نەماندەزانی ئەو کەسانەی شەوانی پاییز و زستان لە گەڵ باوکی زارا دەهاتنەوە ماڵە، خەڵکی ئەو دیوی کوردستانن و لە ئاستیشدا نە ئاوەڕچی بوون و نە قاچاخچی، ئەوان کەسانی ناو شەڕشی ئەو دیو بوون، لە ناو سندوقی چایی و تایەی پە لە خانە، کتێب و گۆڤاری کوردیان دەهێنا.
ئەمە نەماندەزانی باوکی زارا بۆچی چەند جار بانگهێشتی ساواکی سابڵاخ کراوە، نەماندەزانی خاڵی زارا، پێشمەرگەی سەردەمی کەمار بووە و خراوەتە زیندان. دواتر زانیمان باوکی گەزیزە و خاڵی زارا دەستی نزیک بوون و زەرجار کە باوکی شەوانە نەدەهاتەوە و ئەمە دەچووینە ماڵیان، لە ئاستیدا خاڵی زارا و باوکی گەزیزە بە بیانووی بارهێنان بۆ ماشێن، دەچوونە سەردەشت بۆ دیتنی ئەو کەسانەی لەو دیوا دەهاتن، جا چ وەک خزم و کەس، چ وەک دەستی خێیان. زارا هەموو ئەو شتانەی دەزانی و مەتەقی لەوە نەدەهات و بۆ ئەمەی نەدەگوت، هەر بۆیە جیاواز لە ئەمە بوو.

ئەو ساڵەی لە کۆی حاجی کیمی شەڕی نێوان کورد و ژاندارم و جەوانمەردی سەر بە شا ڕووی دا، کەناکی ژاندارم دەهێندرایەوە شار و ئەمە لە نزیک مزگەوتی بازاڕ لە ناو ماشێنی ژاندارمەری دەمانبینی، زەرجار بۆنیان دەهات. ئەو پێشمەرگانەی چیای حاجی کیمی، دەستی باوکی گەلاوێژ و خاڵی زارا بوون. دوایە زانیمان کە باوک و دایکی گەزیزە، چەن لە ناوچەی ئەردەڵانەوە گەیشتوونەتە موکریان.

ساڵی ١٩٧٥ پێشمەرگەی ئەو دیومان لە شارکەی خەمان دەبینی کە بەرەو شارکانی عەجەم گوزرانەوە. زارا لە دووکانی باوکی دیتبووی کە چەن بڕێک لەو پێشمەرگانە قسەیان بە شا گوتبوو، چەن بڕێکی دی، پووڵی تازە چاپکراویان بە باقە لە گیرفان دەردەنا. ئەو ساڵەی دوو پێشمەرگە لە سەر قوولە، گوڵباران کران، گەزیز و زارا ڕوخساری هەرکیان نەقاشی کردبوو. ئەو دوو برایە جلوبەرگی کوردیان لە بەر بوو. دوای چەند ساڵ زارا نووسراوەیکی خاڵی نیشان داین کە باسی ئەو دوو برایە بوو.

تازە دیپلەمان وەرگرتبوو، چەند کەس چووبوونە پارکی سەقز و لەوە زارا گوتی، من بە خوێندن ناچمە شاری عەجەمان، یان دەچمە سنەو کرماشان یان ورمێ. دەیگوت نامەوە لە شارکانی ئەوان گووم و گەڕ

بم، دەوڵ شارکانی خەمان بناسم و لە خێکی خەمان نزیکتر ببمەوە. سروە و گزیزە دستیان بچەپڵە لەدان کرد.

گزیزە و دایکی هشتا نێیشتبوون و خریکی ماڵ کەکردنەوە بوون و ئەمش یارمەتیمان دەدان، لە پڕ زارا هاتە ژوورە و گوتی مزگێنی مزگێنی، هەموو گوگوڵاخ بووین، گوتی لە زانستگای کرماشان وەرگیراوم و دەبم بە هاوسای ئێوە و زوو بە زوو دەم بەلاتان، گزیزە خەی هاویشتە باوەشی وگوتی، ئاخیش ئیتر بە تەنیا نابم. هەی لە کەمە و لە کەمە، لە گوێ زارای خەمە. هەموو دامان لە قاقای پێکەنین.

زارا ئەو شەوە لە ماڵی گزیزە گوتی، ئەمشەو دەوەت خەمتان پێناسێنم، گزیز بە تەوسەوە گوتی، نەبابە! دای لە قاقای پێکەنین. زارا گوتی، بە ڕاستیەە و زەر شت هەیە کە من باسم نەکردووە و ڕەنگە ئێوە هەستتان پێکردبێ، کە دەزانە ئەمە کەی یەکتر دەبینینەوە!؟
سەروە ووە لە زارا دەکات و دەڕۆ، ئەمە هیچمان لە یەکتر نەشاردەتەوە و لە دواڕۆژیش ئەو کارە ناکەین، زارا دەڕۆ، ڕاستە. جیاوازی ئەمە ئەوە بووە کە کارکانی ئێوە بە تایبەت سروە و هەندێک لە کارە هونەرییەکانی هەر سێکتان کاری ئاشکرا بوون و توانیوتانە بە ئاشکرا بیکەن، جگە لە کارکانی نووسینی گزیزە کە نایدەتوانی ئاشکرا بیانکات. کاری من جیاواز بوو.

سەیر کەن هەر کام لە ئەمە دوازدە ساڵ لە فەرگە بووین، ئایا هێژێک بەرپرسێک دەرسوڕێک لە گەڵ ئەمە بە کوردی قسەی کرد؟ ئایا هەشتیان هێژێک بە جلوبەرگی خەمانەوە بچینە حەسار و ژووری فەرگە؟ لە کاتێکدا هەموو فەرکار و ئەمە کورد بووین. فەان هێیسی مەدرەسە بەرپرسی حزبی میللەتی ئێران، فەان کەس بە شانازییەوە وانەی شاپەرەستی فێر دەکردین و ئێویتر بەرپرسی حزبی پانئیرانیست و ئێوی دی بەرپرسی حزبی هەستاخیز و ئێویدی بەیندگەی دەوڵەت بوو. کامیان وشەیەکیان لە سەر خەمان فەرکردین، هەر ئێوان ئەمەیان بەرەو خەتوانەندنەوە دەکێشا. زەربەی هەرە زەری ئەمە، هەستمان بەوە نەدەکرد وبنەماهەکانیشمان بەیان گرنگ نەبوو، یان ناحاڵی بوون، چی بە سەر منداهەکانیان دەهێندرێ. من دەمەوە بگەڕێمەو بە لای خەم. ئەمە هەموومان دەبە لە هەگای کارکانی خەمانەوە بگەڕێنەوە بەلای خەمان. دەشتوانین لە هەگای زانست، هونەر، ئەدەبیات و سیاسەت ئەو کارە بکەین. دەزانم ئەو کارە زەر چەتوونترە لە چەک لە شان کردن و چوونە شاخ. ئەوە هەگای خەتان هەبژاردووە، هەگای منیش زانست و

سیاسەتە.

سروە ڕوو لە زارا دەکا، زاراگیان لەبیرتە چەند ساڵ بەر لە ئێستا بەیەکەوە کتێبکی فەلسەفەمان بە یەکەمجار خوێندەوە، لە بیرتە تەقە لە سەرمانەوە دەهات و گوتمان ئۆگەر لە دنیا حاڵی نەبین، ژیانی هەژانشمان نابێ، ئێستا هەر کام دەتوانین بەرەو ئاو داهاتوو بچین و خەمان بناسین و بە جیهانی بناسێنین. گەزیزە دەڵێ، منیش ئاو باوەڕم هەیە. لە دوای مردنی باوکم کە زەر شتی فەرکەردم، زانیم دەبێ دەرکەوم، وەک خەم دەرکەوم، شانە ئاو دەرگایەی بە کردمەوە، ئێستا نووسین ئاو ئیمکانەی پێبەخشیوم کە دەنگ هەبێم، بە ئاوەش یەک دنیا سپاسی تە و باوکت و دایکت دەکەم، کە زەر شتتان فێری ئێمە کرد، بە تایبەت خوێندن و نووسینی زمانی دایک و خوێندنەوەی ئاو کتێبانەی کە باوکت دوور لە چاوی ساواک دەگەیاندە دەست ئێمە و تە بەت دەخوێندینەوە. هەموو ئەوانە بوو بە بە هەی هەشەنبوونی هەگامان، لە هاستیدا ئێمە یەک گیان و یەک پەیکەر بووین، ئامێزی دەکاتەوە بە ئاوەی هەموو یەکتر لە باوش کەن.

زارا ڕوو لە گەزیزە، گەزیزە گیان، ئێمە لە هابوردوو، زەرمان هەڵە کردووە، پەشینیانی ئێمە، سەرهەای شانازییەکانیان، هەڵە و نەزانی زەریان هەبووە. ئێمە نابە ئاو هەڵانە دووبارە کەینەوە. گەزیزە لە وەامی زارا دا دەڵێ، هاستە، ئاوە گرنگە بزانی هەڵەت کردووە و چەقبەستوو نەمێنە و لە ناو جۆغزەکاندا نەخولێیەوە. هەڵە کردن دەتوانێ ببێتە هەشنایی هەگا، گەر بزانین هەڵەمان کردووە. لە نەزانییدا هەڵەکان دووبارە دەبنەوە، بە هەڵا هەڵا ناگەینە ئامانج، بە ژیریی و تێگەیشتن هەگامان ڕوون دەبێ. شانازیش لەوە دایە مرۆڤی سەردەم بین و سەردەمیانە خەمان ببینین و بناسێنین و سوور بین لە سەر ئامانجی هاستەقینەمان، وەک یەک پەیکەر و یەک دە و گیان.

سااڵک و چەند مانگ دواتر، هەژدەک لە دەرگای ماڵی ئارژین و ئارتەس-م دا لە شەقامی خەیامی کرماشان، ئارژین دەرگای کردەوە، دەستی کرد بە هەرا هەرا، لە ناکاو زارا دەرکەوت و هاواری کرد و هەرکیان لە ئامێزیان گرتم. من لەو هەرا و هوریایە و لەوەی زارا لەوە چ دەکات، سەرم سووماڵ بوو.

پاڵیان پەونام و چووینە ژوورە، ئارتوس لە دیوەکە دەهات و دەچوو، پرسیم ئاوە چییەتی، ئارژین گوتی، دیسان لە کەڵەی داوە و ئیدەی

تازەی بۆ هاتووە، تەنگۆ چەند سەعاتی تر بزە و کورپەیەکی نوێ بە شانۆ بکەوێتە باخەڵیەوە. وەبیر ئەو ساڵە کەوتمە کە چووە ژوورەکە و دەرگای لە سەر خۆی داخست و دوای حەوت سەعات، درگای کردەوە و گوتی خەلاس. ئەو کات شانۆنامەی " ئەو پیاوەی..." تەواو کردبوو، ئێستاش هەمان بڕزم بوو. ئەمە دوا دیداری من لە گەڵ زارا و ئارژین و ئاریەس و کرماشان بوو.

برایم فەرشی
پایزی ۲۰۲۵

گۆزیزە.. برایم فەرشی

لە حەوشی ماڵی خەیان هووت و قووت دەخولایەوە و گەرانی دەگوت. منی بینی و دای لە قاقای پێکەنین. کاتێک دایکی لە بەر ترومپا دەیشووشت، ئەو یەک بە خۆی دەینەواند، دەنگی قیژە و هەرای گەڵەکی دادەگرت. تەژێک پێخاوس، پاپەتی هاتبووە ناو کەڵان، دەنگی گریانی بەرز بووە، ئەمە خەمان گەیاندە، دیتمان پێنیز بە لاقیدا چووە و خوێنی لەدەتکە، من پەم بە لاقیدا کرد، هەمهەنا و دەمم بە پێنیز داکرد و تفم کردەوە. گۆزیزە خۆی پەدا کەشام ماچم بکات، کەوتم و سەرم بە بەردەکدا کەوت و هەتەقی. ژانی زەر بوو، نەگریام. لە سبەی ئەو تەژەوە گۆزیزە بە کەوشکی سووڕەوە دەهاتە دەر.

لە شارەکەی ئەمە کەڵان و شەقام ئەسفالت نەبوون، جگە لە لای سینەما و دوخانیات. منداڵ دەچوون لەوە شەلاقە و مەزراق و شاتیان دەخولاندەوە و ئەمەش دەچووین. تەژێک لە ناکاو گۆزیزە نەماندی، ئای حەسەن زیرەک، حەسەن زیرەک. ئەوەی گوت و شوێنی کەوت، ئەمەش بە دوایدا. لە نزیک شیرکەتی نەوت کە هێندەی نەدەما بە دەرەوەی شار ، خۆی کرد بە ماڵەکدا، کە چووینە بەر دەرگا، دیتمان شایی و زەماوەندە و خەڵک هەڵدەپەڕن. گۆزیزە خۆی کرد بە ژوورەوەدا و یەکسەر چووە گاوانی . وەها خۆی بادەدا، نەبەتەوە. زەربەی خەڵک چاویان تێبڕیبوو. حەسەن زیرەک کە کاتی هاوارکردنی ئەو، لە بەر دوخانیات ئاوەی دابەوە و پێکەنیبوو، زانی ئەوە کچە کەوش سووڕە. لەی نزیک بەووە و پرسی کچەە ناوت چییە، وتی گۆزیزە. زیرەک

یەکسەر تەیچریکاند:

ئەی لە کەم و لە کەمە
لە گەزیزە و لە خەمە
لە ماڵ زاوا و بوکەمە
کەوش سووری هاوەمە
کچە کوردی بەکانی
زۆر و زەوەی ئازیزی.

خەڵکی ناو حەوش و حەسار و سەربان و بەر دەرگا، دەستیان کرد بە چەپڵە لێدان و چەند ژن چوون، گەزیزیان لە باوەش گرت و ئەولاو ئەو لایان ماچ کرد و چەند کەس وەنەیان لە گەزیزە و زیرک گرت.کە هاتینە دەرێ گەزیزە هەتا ماڵی خەیان بە سەما وهەبەز هەبەز، بە هەگادا دەچوو. کە گەیشتینەوە نزیک ماڵی خەیان، بە دەنگی بەرز چریکاندنی، کچە کوردی بەکانی، زۆر و زەوی ئازیزی.

باوکی گەزیزە شەفری ماشێن بوو. ئەو شەوانەی باوکی نەدەهاتەوە، دایکی بە منی دەگوت، بچم لە ماڵیان بخەوم. دایکی گەزیزە، کاتی چەشتلێنان لە بەر خەیەو گەرانی دەگوت و دەنگی لە فەتانەی وەلیدی هاوشاریی دەچوو، چەن گەیشتبوونە ئێرە، نەماندەزانی. گوندەزی دەکەرد و گەڕەوی و کراسی دەچنی و گەزیزە بە دەستکردی ئەو دەهازاندرایەوە، هاوسا و جیران دەهاتنە لای بە ئەوەی گەڕەوی و دەستکەش و شاڵی ملیان بە بچنە و گوندەزی دەسرەی سەر تاقەیان بە بکات. ئەو جگە لە فەنی و مەشکەفی و هەوا و غوابی، شەربەتی خەشی ساز دەکرد.

تازە کەوتبوونە پڵی چوار، دوای فەرگە، هەتا ئێوارە لە دەرە دەماینەوە. ئەو هەژە گەزیزە نەهات. بە هەیاتن چوونە بەر دەرگای ماڵەکەیان، لە سەر پێپلیکانەکان مات دانیشتبوو، چوونە ناو حەسار، هەرچەند هەستی بە هاتنی ئێمە کردبوو، سەری هەڵنەهێنا. لە تەنیشتی دانیشتین، ڕووی وەرنەگەڕا. زارا پرسی، گەزیزە چ بووە؟ سەری خستە سەر شانی و بەدەنگ مایەوە. دەزانی، باوکم لە هەگای میاندوا تەسادوفی کردووە! بردوویانە بە ورمێ! دایکم و جیرانەکەمان چوون بۆ لای. زارا گوتی، که وایه دەچین بۆ ماڵی ئێمە. گوتم نا، هەموومان لێرە دەبین و دەچین خەبەر دەدەین بە ماڵەو و دێنەوە.

ئەو شەوە تا بەیانی لە حاڵی نیگەرانی و دوو دڵی و چاوەڕوانیدا

بووین، ڕۆژی دوایە نەچووینە فەرگە و لای گەزیزە ماینەوە. ئەوارە، شار شڵەقا و دەنگە دەنگ لە کۆڵانەوە دەهات و خەڵک بە لای دەرەوی شار هەڵدەهاتن، ئەمەش لە گەڕیان کۆتین و لە نزیک بنزینخانە و ئەو ماڵەی شایەکی تێدا گەڕا بوو، چاومان بە ماشێنی نەخشخانە کەوت.

دایکی گەزیزە لە پشتەوە دانیشتبوو. گەزیزە ڕایکرد، دایکی ئەوی بینی، پێیەیە خوارە و باوەشی پێدا کرد. گەزیزە دەینەڕاند کوا باوە، کوا باوە! دایکی پشکابوو، فرمێسک بە لا چاویدا شۆڕ ببووە، خەڵک هەموو وەستابوون، چەند ژن بە لکی دەسماڵ چاوی خەیان دەسڕی. گەزیزە دەینەڕاند، کوا باوە، کوا باوە. ژنێکی بە ساڵاچوو، لێی نزیک بۆوە و لە ئامێزی گرت و دەستی بە سەرییدا هێنا، چەند ژنی دی ناو خەڵک، چوون و قەڵیان لە ناو قژی گەزیزە و دایکی خست و هەدی هەدی بەرەو مزگەوتی بازاڕ وەڕێ کەوتن. زەربەی خەڵک هاتبوونە بەر دووکان و ماڵەکان و خەمناک ڕاوستابوون و سەریان بەردابووە. هەر ئەو ئەوارە بە بەشداری خەڵکی شار، باوکی گەزیزە ناشترا. ئەو شەوە و ڕۆژانی دواتر، جیران نەیانهێشت گەزیزە و دایکی بە تەنیا بن و بە یەکەوە پرسە و سەرخۆشیان بۆڕەوە برد و هەتا درانگانی شەو خەڵک دەهاتن و دەچوون.

زیاتر لە هەفتەیەکی کەشا هەتا گەزیزە هێندەک ئارام بۆوە، خەڵکی گەڕەک و خاوەن ماشێن، یارمەتی دایکی گەزیزەیان دا و کارگەیەکی جوان، بە چنین و دروین و گوڵدەزی سازکرا و چەند ژنی هاوسا، فەری چنین و گەڵدەزی کران و بەرهەم و ناوبانگی کارگای گەزیزە شار و شار ڕۆیشت.

ساڵ هاتو چوو، هەتا ئەوەی گرووپی شانۆ ساز کرا و گەزیزە لە گەڕیان کەوت. ئەو کات گەزیزە پاڵی دەی دەبیرستان بوو.
کەزەی سەرما دەستی پێکردبوو، هەڵی شانۆ پێ لە حەشیمەت، دەنگ لە کەسەوە نەدەهات، پەردە هەدی هەدی لا درا، دەنگێکی خۆش هەڵکەی داگرت:

ئەی یاری نازادرم
ئەی شەخی عەیارم
هەر تۆ بە تەنیا
بوبۆی گوڵزاری منی
هەر تو بەتەنیا
یاری منی دڵداری منی

ئەو یەک لەو گرانیانە بوو کە دایکی لە کاتی چشت لێنان لە بەر خۆیەوە دەیگوتەوە، ئێستا لە ڕێزی پشەوە دانیشتووە و چاوی بڕیوەتە سەر سکی و نائارام هەر دوو دەستی لە ناو یەک ناوە و خۆی کە کردەتەوە، وەک ئەوەی کەوتبێتە ناو خەیاڵ. گێزیزە جلی کوردی سوور لە بەر و کەوشی سوور لە پێ، لە قووڵایی سکەوە نەرم نەرم دەهات، لە پێ بینەران هەستانە سەر پێ و دەستیان کرد بە چەپڵەدان. گێزیزە، گەیشتە بەر لەواری سکی ، چووە سەر چۆک و ووە لە شوێنکی نادیار، ئاوا هاتە دەنگ:

ژیان، دەفتەری نووسراو، چیرۆک و ڕۆمان نییە!
حەکایەتی ئاسمان، گفتی شاعیر و ئاوازخوان نییە!
چرکەیە! هەناسەیە، دە و نایا!
هەست و بیر و هزرە، هەتە و نیتە!
ژیان، من و تۆین!
بەیەکەوە هەین و بە یەک نین!

هەستایە سەر پێ، پێخاوس، پشت لە بینەر، بەرەو قووڵای سکی گەڕایەوە و لە تۆک دەنگی نەرمی تەموورە، دەنگێک هاتە گوێ: ژیان..... دەفتەری نووسراو... چیرۆک و ڕۆمان... حەکایەتی ئاسمان... گفتی شاعیر... ئاوازخوان... نییە...!

شانە پاش دوو سەعات بەم ڕستەیەی منداڵێک کۆتایی پێهات.
منداڵ: کە گەڵامەوە گوێبیستی چیرۆکی ژیانم بێ، گەر نەگەڵامەوە، بزانێ ژیانی من، دەفتەر و چیرۆک و ڕۆمان نەبووە.

چرا هەڵکرایەوە، بینەر لە بەدەنگی خەیدا، یەک یەک و دوو دوو، هەڵی شانەیان بەجێهێشت، هەرکام نوقمی بیر و خەیاڵ بوو. گێزیزە لە پشت پەردە هاتە دەر و بەرەوووی دایکی هات و پرسی، بە دەگری؟ گێزە گیان، ئەوە چ بوو، چ داستان و چیرۆک و بەسەرهاتێک بوو؟ منت گەڵاندەوە بە قووڵایی ژیانم، بە ڕۆژانی لە بیرکراو. نەمدەزانی تۆ ئاگاداری ژیان و بەسەرهاتی منی، نەمدەزانی ڕۆکەم، نووسەر و حەکایەتخوانی! دایە زۆرنەکەم، تەنیا ئاگاداری ژیانی تۆ نیم، لە پاش مەرگی باوکم کەوتمە گەڕان بە ئەوەی خەم ببینمەوە. لە نەبوونی باوکدا لە خەم گەڕام، ئەوجا گەیشتم بە تۆ، لە تۆوە گەیشتم بە بنەماڵە و بنەچکی خەمان. گووم بووکانی خەم، دزراوکانی خەمان، دەزیوە. ئێستا دزکانیش دەناسم. ئەوانەی ئەمیان بە گوومکردنی خەمان دابوو، بە ئەوەی ببین بە وان و خەمان لە بیر بچێتەوە. دایە گیان، هەموومان گووم کراو و دزراوین. ئێستا دەزانم من و تۆ و ئەو

خۆکەی لێرە بوون ،کێین. ئەم خۆکەت بینی لە بەدەنگی خۆیاندا هەڵکەیان بە جەهەشت؟ ئەوان سەریان پێ لە پرسیاری بەوەام کراوە. ڕۆکەم، سەری منیشتان پێ لە پرسیار کرد.

گەزیزە دوای ئەو شەوە ، نووسراوەکانی دەدا بە ئەمە بیخوێنینەوە. لە ڕۆگای باوکی زاراوە، کە دووکانی هەبوو، کوردی ئەودیو هاتوچۆیان دەکرد و چای عێراقیان دەهێنا و کوتاییان دەبردەوە، نووسراوەکانی گەزیزە دەگێشتە ئادیە کوردی بۆغدا و گۆڤارەکانی ئەو دیو، زۆر جار لە بەرنامەی ڕۆژەک لە ڕۆژان لە ژێر ناوی ز. زەینە، بۆاو دەکرانەوە. چەند جار لە ڕۆگای یەکەک لە فەرکارانی دەبیرستان، کە دەستی کاکە سوار بوو، نووسراوکانی دەگێشتنە دەست ئەو و لە ژێر ناوی ز. زەینە، خۆکەی سولەیمانی لە بەرنامەی تاپۆبومەڵە بۆاو دەکرانەوە و تاکە کەس دەیانزانی ز. زەینە کێیە. دوو ساڵ دواتر، پاش وەگرتنی دیپلەم، دایکی گەزیزە گەڕایەوە زێدەکەی خۆی و گەڕەش بە تەمای خوێندن، ڕۆیشت.

ڕۆژەک لە شاری کۆێن میوانی دەستەکی شاعیر و شانەکار بووم کە لە تارانەوە یەکترمان دەناسی، گوتی کاتەکی چاک گەیشتووی، ئەمشەو لە لیتراتور هاوس، ماڵی ئەدەبیات، بەرنامەیەکی ئەدەبی و هونەری هەیە. دە خولەک درانگ گەیشتین و بەرنامە دەستی پێکردبوو، نووسەرەکی ئاڵمانی خەریکی خوێندنەوەی چیرۆک بوو، لە تەنیشت ئەو خانمەکی چاویلکە ڕەش دانیشبوو، دیار بوو پێشتر هەموویان ناسێندرا بوون.
پاش کابرا نەرەی ئەو خانمە هات و میکرۆفۆن کەشرایە بەر دەمی، وەرگێڕاوی ناوی چیرۆکەکەی دەبووە زەنگیانە، کە دەستی بە خوێندنەوە کرد، دەنگیم ناسییەوە، خەم بە ڕانگیرا و بە کوردی گوتم، زەنگیانە! سەری هەڵهێنا. ئەو کەسانەی لە هەڵکە دانیشتبوون ڕوویان بە لای من وەرگێڕا و خانمی نووسەر هەستایە سەر پێی، چاویلکەی لە چاو دەرهێنا، هەرکمان بە ئەوەی بە خەمان بزانین، بەرەوپیری یەکتر هاتین و ڕوو بە ڕووی یەکتر وەستاین.
پرسی، تۆ لێرە چ دەکەی؟ هاتووم پێنیز لە ناو پێت دەرکەشم.
خۆی هاویشتە ناو باوەشم و وەخت بوو بە سەر ئەو خۆکەدا بکەوم. دەستی ڕاکێشام و چوو میکرۆفۆنی وەرگرت و گوتی، ئەو کەسە، یەکەک لە کەسایەتییەکانی ناو چیرۆکەکانی منە. منی لە سەر کورسییەک ڕووبەڕووی خۆی دانا و گەڕایەوە سەر جێگاکەی و داستانی زەنگیانەی خوێندەوە و منی گەڕاندەوە ناو چەقی ڕووداوەکان.چیرۆکی زەنگیانە بە مەرگی زەینە خانم، دایکی گەزیزە کۆتایی پێدەت، کە لە نەوان

سەرەتاوا و سنە تووشی کارەساتی ماشین دەبە.

پاش بەرنامەکە، سە کەسی لە گەل ناسر چووینە کافێیکی نزیک ئیزگەی قەتار کە زۆرتر شوێنی نووسەر و هونەرمەندان بوو. گەزیزە دەبوو سەعات یازدەی شەو بە قەتار بگەرێتەوە شاری بازل لە سویس. دەیگوت حەزم لە تەیارە نییە و زۆرتر بە قەتار هاتوچە دەکەم و بەزارم لە ماشین. گوتی جارە هیچت بە ناگرمەوە کە چیم کردووە و چیم بە سەر هاتووە، دەبە بەی بە بازل و ئەو جا چیرکی یازدە ساەم دەبیستی. سەعات یازدەی شەوی ەەژی شەممە یازدەی ئۆکتۆبر، پاییزی ساەی ١٩٨٦ یەکترمان لە ئامێز گرت، بەو هیوایەی لە بازل شاری کارنەوال، یەکتر ببینینەوە.

هاوینی ساەی دواتر لە سەر وبەندی کارنەوال لە شاری گیسنەوە چوومە فانکفەرت و بە قەتار بەرەو بازل وەە کەوتم و نزیک نیوەە گەیشتم. لە قەتار دابەزیم و هەرچی چاوم گەا، خەبەرێک لە گەزیزە نەبوو. لام ئاسایی بوو، ئەو لە شارچکەی بیل دەژیا و دەبوو بەشک لە ەەگا بە پاپەە بەت و دوایە سواری قەتار بەت و ەەنگە وەدرانگی کەوتبەت.

ئەو شارچکەی ئەو لەی دەژیا و ناوچەکە بە نووسەرانی وەک فردریش دونەمات و ەووداوی ناو ەەمانەکان، شوێنکی گونجاو بوو. بە وێنە ەووداوکانی ەەمانی قازی و جەلادکەی ەەک لەم شارچکەیە ەوو دەدەن. ناوچەکە هەم دار ودرخت و بەرزایی و پێچ وپەنای هەیە، هەم زە و ئاو و لە هەمان کات بەندەری بەلەم و پاپەە و شوێنی هاتوچەی گەیدەی بیانی و خەکی ناوچە و شوێنی ژیانی گەلەک دەوەەمەند و زەنگینەکانی جیهان و نووسەر و هونەرمەندە و نزیک شاری بازل لە قەراخ چەمی ەاین هەکەوتووە، کە شاری هونەر و کارنەوال و مەزیە و هەموو دەوەرەکە بە چیرک و ەەمان و فیلم دەست دەدا. هەر بۆیە حەزم دەکرد لە گەە گەزیزە هەموو ئەو شوێنانە جارکی دیکە بەسەر بکەمەوە.

چاوەەوانی من درێژەی کەشا و گەزیزە نەگەیشت، چووم سەیری تابەی قەتارەکانم کرد، هیچم دەست نەکەوت، لە بەشی ەاگەیاندن و زانیاری پرسیارم کرد، گوتیان ئەو قەتارە سەعاتێک و بیست خولەک پێشتر گەیشتووە و بەرەو زوریخ چووە. پرسیم لە کوەا دەتوانم تەلەفوون بکەم؟ ئەو خانمە لە شوێنکی هەستا و دەستی بە دەرگایەک ەاکەشا و گوتی دەرگات لەدەکەمەوە، وەرە ژوور. خەی لە گەەم هات و تەلەفوونی نیشان دام، ژمارەکەم گرت و نزیک چەند خولەک وەستام هیچ دەنگ

نەبوو. ژنە ئاگای لێ بوو، گوتم نازانم چ بکەم، من لێ ئامانەوە هاتووم و بەیار بوو لەرە یەکتر ببینین.

ژنە پرسی گەرەکتە پۆلیسی ناو ئیزگەی قەتار ئاگادار کەم، تەدا مابووم، چ بەم لێ ناچاری گوتم بەلێ. چەند خولەک دواتر ژن و پیاوێکی پۆلیس هاتن و داوایان کرد ناو و ئادرەسیان بدەمێ، هەرکە ناوی گەزیزەم هێنا، هەرسێ واقیان وڕما و گوتیان، خانم گەزیزە …! ئەو یەکێک لە بەناوبانگترین و خۆشەویسترین نووسەری ئەم وڵاتەیە و هەمانکاتی هەر کەس دەیخوێنێتەوە. پۆلیسی ژن، تەلەفوون بە ناوەندی پۆلیس دەکات و ئەوان پێوەندی لە گەڵ پۆلیسی بیل دەگرن. ئەمە گومان لە دەنگی ئەو بەری تەلەفوون نەبوو، بەڵام دەماندی کە هەوخساری پۆلیس گەڵا و زەرتر و زەرتر بەرەو تەکچوون چوو. ئەمە مات سەیری ئەوەمان دەکرد. قامکی بە دوگمەی تەلەفوونەکەوە نا، سەرتەپکی لە بن گوێچکەی کارەندی دەفتەری قەتار کرد و ووی لە من پرسی خانم گەزیزە چی تەیە، گوتم منداڵی یەک گەڵەکین و هەموو ژیانی منداڵی و لاوەتیمان هەتا کەتایی خوێندن بەیەکەوە بووە و پاش چەند ساڵ بە هەڵکەوت یەکترمان دیتەوە.

پۆلیس دەستی لە سەر شانم دانا و گوتی بچین. پرسیم چی بووە، گوتی با بچین بۆ لای دەستەکەت. سواری ماشێنیان کردم و بەرەو بیل وەڵە کەوتین. لەوێ لە بەر دەرگای نەخۆشخانە ڕایانگرت. هەر سێ چووینە ژوور. لەوێ دوو دوکتور هاتن بەرەو پیرمان و دەستیان لە گەڵە لەداینەوە، دیار بوو ئاگادار کرابوون. یەک لە دەکتورەکان گوتی ماوەی سێ سەعاتە لە ژووری نەشتەرگەریێ و دوکتورەکان خەریکن، دەبێ چاوەوان بین. پرسیم چی بووە؟
خانم دوکتور گوتی، وەرن لە ژووری خەم باستان بۆ دەکەم، لەو دەمەدا دوو پۆلیسی دیکە هاتن و پاش خۆ ناساندن بە هاوکارەکانیان، گوتیان ئەمە لەرە دەبین. دوو پۆلیسەکەی کە لە گەڵم هاتبوون، گوتیان ئەو هاوکارانە ئاگاداری هەموو ڕووداوەکەن و بەت باس دەکەن، ئەمە دەبێ بگەڕێنەوە بازل. تەقەیان کرد و چوون و دوو پۆلیس و خانم دوکتور چووینە ژوورەکەی.
یەک لە پۆلیسەکان پاش ناساندنی خەی گوتی، "سەعات نەی بەیانی ئاگاداریان کردین کە کارساتێک ڕووی داوە کە چووینە شوێنەکە دووچەرخەیەک لە قەراخ جادە کەوتبوو، ماشێنەک خەی لە دارچرابڕقی تێنیشت شەقام وەشاندبوو، چەند بەرگ سپی نەخۆشخانە خەریکی گواستنەوەی ژنەکی بەهۆش کەوتوو بە ناو ئامبولانس بوون. بە پێ پرسوجۆ ی ئەمە، گەزیزە خانم وەک هەر ڕۆژ لە ماڵ دەتە دەر، سواری

دووچەرخەکەی دەبەت بۆ ئاوەی خۆی بگێڕێتە پاپێ، بەڵام کە دەگاتە سەر جادەی سەرەکی، ماشێنەک کە تاکە کەسەکی تێدا دەبێ، بە خێرایی دێت و ماشێنی بە ڕاناگیرێ و خۆی بە دووچەرخە دادەێ."
لێرە خانم دوکتور دێتە دەنگ و دەڵێ، پشکنینی ئێمە دەریخستووە کە گەزیزە خانم تووشی خوێنەژی مێشک بووە، هیوادارین لە کارەکەماندا سەرکەوین..! هەشتا قسەکەی تەواو نەکردبوو لە دەرگایان دا . پۆلیسەکان زوو ڕابوونە سەر پێ، خانم دوکتور چووە دەرێ و کە هاتەوە ژوور ، بەدەنگ بوو. دەستەکی لە سەر شانم دانا و گوتی، ببوورە، نەمانتوانی..! نەیتوانی درێژە بە قسەکانی بدات.

منیان بردەوە ماڵی گەزیزە، کلیلی ماڵەکە و هەموو ئاو شتانەی لە گیرفان و کیفە دەستییەکەیدا بوو، دایان بە من وگوتیان ئاگادارت دەکەینەوە. کە لە دەرگای ماڵەکەی چوومە ژوور، وەک ئاوە دەچوو، سەرم بە موزەخانەدا کردبە. وێنەکانی خۆی و دایکی و باوکی، وێنەی گەڕەک و دەیان وێنەی ئێمە و وێنەکانی شار ، هەواسرابوون. زەربەی کارەکانی دایکی وەک کەاو، دەسرە، دەستکێش، ەوو مێز و ەوو تەختی و دەسرەی سەر تاقە، جووتە کەوشی سووری منداڵانە و ئاو کراسە سوورەی کە لە سەر سەکەی شانە لە بەری کردبوو، لە ناوەڕاستی ژوورەکە هەواسرابوو. سەر مێز پە بوو لە کتێب و دەفتەری نووسراو، لە گۆشەیەکی وەتاخ ماشێنی نووسین و تایپ کردن داندرا بوو، ئاوە هەمان ماشێن بوو کە بە ساڵان هەرکمان پێمان دەنووسی.
ەژی بەخاک سپاردن، گەستان پە لە خەک بوو، لە ناویاندا نووسەر و شاعیر و هونەرمەند و سیاسەتمەداری ئاو وەاتە دەبیندران. من تەنیا بیانی ناویان بووم. لە گەانەوە بە ئاماان، ئێم ەستێ بەردەوام لە گومدا دەزرینگایەوە: ،، کە گەامەوە، گوبیستی چیرەکی ژیانم بە، گەر نەگەامەوە، بزانە ژیانی من، دەفتەر و چیرەک و ەمان نەبووە.،،

برایم فەشی
ەژەک لە ەژان

کافکا لە نێوان نووسین و نووسەراندا!.. برایم فەرشی

I

فرانتس کافکای چل سالە، سواری ئیلخانی زادەی ٣٩ ساڵە، قادر دیلانی ٧١ ساڵە، گردراوی یەکترن و هەر سێ دوور لە زێد، دێیان لە لێدان وەستا. کافکای زێد نەدیتووی جوو، سواره و دیلانی زێد بەجێهێشتووی کورد، نوێخوازی ئەدەبیات (کافکا و سواره) و موسیقا (دیلان) بوون. کافکا چل ساڵ و دیلان سی وحەوت ساڵ لە شاری پراگ ژیانیان تێپڕی. هەر سێ بە مردنی ئاسایی نەچوون. نەخۆشی و بێوازی، ناکۆکی لە تەک باوک، ژیانی کافکای داگرتبوو. ئازارکانی ژیانی لە بارهەمکانیدا ڕەنگی داوەتەو، وەک سوارێ کە لە منداڵییەوە لە گۆڕ ئازاری نەخۆشی هەتا دواساتەکانی ژیان دەستوێخێ بوو.

سارین کیرکەگارد فیلەسووفی ٤٢ ساڵەی دانمارکی سەدەی نۆزدە، کە قسەی نوێی هێنایە مەیدان، لە سواره و کافکا دەچێت و هەر چوار ژیانیان دوور لە ژیانی ئاسایی بوو! کافکا ترسی توانەوە (ئاسمیلە بوونی) لە نیشتبوو، بۆیە بە گۆڕینی خێی فۆری زمانی عیبری کرد، ئەو دێویست بگاتەوە فەلستین. سواره و کافکا لە سەردەمی پێ لە ئازاری منداڵی خۆیان دوور نەکەوتنەوە. دیلان زەرجار لە بیری دەچوو، کە تەمەنی لە شەست لای داوە. کاتێک زستانی ساڵی ١٩٨٨ لە زانستگای کۆڵن مۆسیقای منداڵانی بگۆڕی بینەران دادا، هەرچی منداڵ لە هۆڵەکە بوون لە دەوری هاڵان. دیلان چاوکانی دەدروشایە و هۆخساری منداڵانە دەینواند.

ئێم ساتەوەختە هەستی نامۆیی و غەریبی دیلانی دەرخست، وەک وتەی کارەکتەری چیرۆک و ڕۆمانەکانی کافکا، وەک ئەو هەستەی سوارێ :" دەم پێە لە دەرد و کوێ، دڵم بڕم لە شارەکەت". وەک هەمن، هەژار، قزەجی، زیرەک، تەماس مان، بڕشت، ئارنت، وەک پشیلەکەی هۆمان هەسێ سەرگەردان لە ناو کۆمانێ نامۆکان.

II

گرفتی کافکا لە گەڵ باوکی، وێنەیەکی بەرچاو لە ناو ئەو کەمەگایانە دەردەخات، کە باوکسالار و داسپێنەری ئاتۆیتێن. کافکا لە تەمەنی ٣٦ ساڵی چەند ساڵ پێش مردنی ساڵی ١٩١٩ نامەیەکی ١٠٣ لاپەڕەیی بە باوکی دەنووسێ و بەی نانرێ. باوکی دەبوو بەیار لە

سەر هەموو شتێکی منداڵانەکانی بدات، ئەوە بە درۆزایی ژیان، کافکای ئازار دا و بوو بە هەوینی نووسینەکانی و خوێقاندنی کارکتەرەکان. کافکای پراگی و جۆرج تابووری بوداپیستی جوو، هەرکیان باس لە ئاتەریتێ دەکەن کە ڕەنگە لە ناو جووی پەرەوازی جیهان، مێتەدێک بە پاراستنی خەیان و ناسنامەیان بووبێ، ئەم باسە لە لای زیگمەند فرۆیدی جوو، لە وێن و بیرمەند و هونەرمەندی جوو لە ئوروپا بەرباس کەوتووە.

کافکا لەم نامە سەدوسە لاپەڕەدا، ئاتەریتێ و دیکتاتۆری نیشان دەدا کە هەموو لایەنەکانی هەست و دەروون و بیرکردنەوە دەگرێتە خۆی و ئەو دەردەخات کە چۆن لە منداڵییەوە مرۆڤ لە خۆی و خەیبوون دوور دەخرێتەوە و دەکرێتە مرۆڤێکی دەستکرد. ئەم پرسەیە لە درۆزایی ژیان ووە دەدات و ئاسایی دەبێندرێت و ئاسایی دەکرێت و کەمەڵگایەکی تەواو تۆتالیتەر پێکدەهێنێ، بە چەشنێک ئاسایی و ڕەوا دەنوێنی . ژیانی ناو ئەم کەمەڵگایانە گرێدەرە بە داب و نەریت، فەرهەنگ و ڕەوەسم و دین و بازنەیەکی پە لە ئازی پێکدەهێنێ، کە دەربازبوون لێی هاسان نابێ.
کافکا لەم نامەیە و سەرجەم کارکانیدا ئەم سیستەمە و کارکتەرکانی دەناسێنێ. هەر بۆیە دەبێتە سەرچاوەی بیر وهزر و تێگەیشتنی گەلێک لە فەیلەسووفانی وەک والتەر بنیامین، تێدەر ئادەرنۆ ، هانا ئارێنت، ئابەرت کامۆ و کەسانیتر.

III

رودریگەر زانفرانسکی فیلسووفی هاوچەرخی ئاڵمان کە زیاتر لە شەست ساڵ گرێدراوی بەرهەمکانی کافکا بووە و کتێبی لەبارەوە نووسیوە، دەبێژی: ،، نووسین بە کافکا گرنگتر لە ژیان و کاری ڕۆژانەی بوو.” کێشەی سەرکی ئەو لەوەدا بوو، خۆی ئازاد نەبینیوە، جگە لەو کاتەی خەریکی نووسین بووە . نووسین ئازادی پێبەخشیوە.

ئەو کارمەند و شارەزا لە پیشەکەی خۆی بوو، بەڵام خۆی ئازاد نەبینیوە. سەرەڕای کار و نووسین، باوکی پێشنیاری سەرپەرشتی کردنی کارخانەیەکی تازە سازکراوی خۆی پێدەکات و کافکا دەگاتە ئەو ئاستەی بیر لە خەکوشتن بکاتەوە. ئەو سەرەڕای ئەوین و ئەویندارەی، نەیتوانی خۆزان پێک بێنێ. زانفرانسکی لە گفتوگۆ لە تەک گۆڤاری فەلسەفە دەبێژە: ،، نووسین بە ئەو تاقیکردنەوەیەکی موتەڕەق بوو، کاتێ دەکەوتە نووسین لە ماوەی چەند هەفتە کۆتایی بە کارەکەی دەهێنا،،.

زانفرانسکی لە زمانی کافکاەوە دەگێڕتەوە کە ئەو لە کاتی گفتوگۆ لە گەڵ "ماکس برۆد"، دەڵێ، گوتبێتی:، پاش تێواوبوون لە نووسین چیرۆکێک لە حاڵەتی«ئێرگاسموس» لێودا پێک دیت". زانفرانسکی گێڕەکی نییە ئەم وێک حاڵەتی سڕکسکردن لێکبداتەوە. بەڵام ئەو، جێی تێامان و بیرکردنەوەیە ، لە بەر ئەوەی مرۆڤ تەنیا لە کاتی سڕکسکردن، کۆنسێنتراسیۆنی "موتەەقی" هەیە. گەر مرۆڤ لە کاتی نووسین و خوڕقاندنی هونەر بێ حاڵەتی «ئێرگاسموس» بگات، مانای ئەوەیە" خووردبوونەوە" گەیشتووە بەرزترین پلە، حاڵەتێک کە تەنیا لە کاتی جووتبوونی نێر و مێ سەر دەگرێ و نایەڵێگی ئەوەی سەلماندووە. ئەم تێگەیشتنەی کافکا لە نووسین، دەوری بیروهزر و هونەر وشە و کارتێکەریی لە سەر مرۆڤ دەردەخات، گەر کافکائاسا بڕوانینە نووسین و هونەر.

بێ ئەوەی لەم حاڵەتەی کافکا تێبگەین، دەبێ ژیانی ئەو بناسین. نووسەر و هونەرمەند بەردەوام ڕووبەرووی ئەم پرسیارە بوونەتەوە، کە چۆن ژیانی هاوبەش و پیشەی ڕۆژانەی دوور لە نووسین و هونەر، لە یەک گرێ بدەن. کافکا ڕشتەی حقووقی خوێندبوو، کارمەندی ئیدارەی بیمە بوو. هەرچەند ئەو مافناسێکی لێهاتوو بوو، بەڵام کارەکەی تەنیا بەهانە بوو بۆ پارە پەیداکردن. هەتا نیوەڕۆ کاری دەکرد و خەی دەگەیاندەوە ژووەرەکەی و نووسین لە گەڵ خەی دەیبرد. گەلێک لە نووسەرانی بەناوبانگی جیهان، پیشەی ڕۆژانەیان فەی بە سەر نووسینەوە نەبووە و ژیانی هاوبەشیان پێ لە کێشە ماوەتەوە و هەندێک پیشەی ڕۆژانە و ژیانی هاوبەشیان بۆ نووسین وڵا ناوە. کە ئەم پرسیاری قووڵی لێدەکەوێتەوە.

کافکا ئەو کاتەی "نامە بۆ باوک،، دەنووسێ لە ڕستەیەکدا ئاژە ،، ئەم نامەیە دەبا نووسرابا، بەڵام مەرج نییە بخوێندرێتەوە,,. ئەم وتەیە لایەنکەی گرنگی نووسەر و نووسین دەردەخات. نووسەر و هونەرمەند و بیرمەند لە خۆ و بۆ خۆ دەنووسن و بەرهەم دەهێنن، کە چیرۆکێک ڕووبڕووی بوونەوە لە گەڵ خۆ، واتە نووسەر خۆیەتی. کەسێکی وەک موتزارت گوێی لە دەرووەنی خەی بوو، دوای مەرگی زانرا، چی هەبووە. خاڵە نادیار و نەگوتراوی نووسەر و هونەرمەند، لە ڕێگای نووسین و بەرهەم، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ ئاشکرا دەکرێ، کە دەبێتە هەی ناسینی لایەنە نەزانراوەکانی نووسەر بە خەی، واتە نووسەر لەم ڕێگایەوە زۆرتر خەی دەناسێ.

نووسەری ئەم دەڵانە لە تەمەنی مەرمنداڵییەوە، دەبوو بەرەو نووسین و شانۆ و مۆسیقا بخزێ و ساڵانی دواتر لە دەرەوەی وڵات، بکەوێتە

گفتوگۆ لەگەڵ خۆی. ،، گفتوگۆی بارام و برایم،، بووە هۆی گیانی ژیانی برایم. ئەم گفتوگۆیە نە بۆ کرایەوە، نە کەس جگە لە نووسەر خۆیەتەوە! وەک کافکا ئێژێ، دەبا نووسرابا. موتزارت نیازی بە خوێندنی مۆسیقا بوو، جا چ بۆ خۆی دەیژەنی یان بۆ ئەوانەی دەیژەنێ، زیرەک پاش هەتیوکەوتنەوە، نیازی بە چریکاندن بوو، قاڵمەی منداڵ، دوای هاتنەکەی لە خەو، دەبوو لە شمشاڵ بتوانێ، کافکا دەبوو بنووسێ، سوارێ دەبوو بنووسێ، دیلان دەبوو بچریکێنێ، کیرکەگارد، نیچە، شۆپنهاوەر، دەبوو پرسیار بکەن و بنووسن، ئەوان کە سەرسەری سەیری خۆیان و ژیان و گەردوونیان نەدەکرد.

کافکا ساڵی ١٩١٧ و ١٩١٨ لە نووسینەکانی شۆپنهاوەر نزیک بووە، ئایینی موسایی و عیسایی و باسگەلی مەتافیزیک، ژیان، مردن باسی کافکاش بوو. شوپنهاوەر (١٧٨٨-١٨٦٠) لە باسی (Wille- ویست) مرۆڤ بەرەو بیرکردنەوە و گیانەوە بە لای (من)ی مرۆڤ دەکێشێ و پرسیار دەخوڵقێنێ. من کێم و چی من بەرەو بوون، بەرەو ژیان هاندەکێشێ؟ ویست چ دەورێک لە هاکێشانی من بە ژیان و ئەو کارانەی من دەیکەم، دەگێڕێ.

کافکا کە بیری لە خەکوشتن کردبووە، درێژە بە ژیان دەدا و زەربەی وزەی خۆی بە نووسین تەرخان دەکا. ئەوە چ ویستێک بووە کە ئەوی لە حەقدە ساڵانەوە هەتا کۆتایی ژیان بەرەو نووسین کێشا؟ لەرەوە شۆپنهاوەر دەگاتە کافکا و کافکا دەگاتە شۆپنهاوەر کە لە زەر لایەنەوە نزیکیان لە گەل یەک هەیە. ئەگەر بە کافکا باوک دەبەتە بابەت و سوژە، بە شۆپنهاوەر دایک دەوری کەسی خاوەن ئاتەیتە دەگێڕێ و سەرئەنجام دوای مردنی باوکی لە دەستی هادەکات و هەرچەند پەیفیسەری ئەو کاتی زانستگا بوو، لە بەڵینەوە بە فانکفەرت دەگوازێتەوە و تا کۆتایی ژیان، دوور لە ژن و دایک دەمێنێ. ژیانی شۆپنهاوەر گەلێک لایەنی دیکەی هەیە کە ناکرێ لەرە بە وردی باس بکرێ، بەڵام ئەویش وەک کافکا گرفتی لە تەک فەیلەسووفانی ناو بازنەی زانستگاکان هەبوو، کە چەشنێک ئاتەریتەخواز بوون.

ئاتەیتەخوازی هەر لە سەرەتای پەیدابوونی فەلسەفەوە هەبوو، فەیلەسووفانی وەک پلاتۆن تەنانەت دژی فەربوونی نووسین و خوێندن بە گەشت کەس بوون و ئەوان باوەڕیان ئەوە بوو کە فەیلەسووف دەبێ هاستەوخۆ، وانە بە خوێندکارانی بەختەوە و خوێندکار دەبێ لە ژێر ئاتەیتەی ئوستاد و وانەبێژدا بمێنێتەوە بە ئەوەی تێبگات. ئەمە کەسانی وەک شۆپنهاوەری ئازار دەدا و دوای ماوەیەکی کورت وازی لە

پرۆفیسۆری زانستگای بەرلین هەنا، هەرچەند هەی وازهێنانی تەنیا ئەم نەبوو.

IV

مارتین بووبەر Martin Buber(١٨٧٨-١٩٦٥) فەیلەسووفی ئوتریشی-ئیسرائیلی، بە پێچەوانەی کافکا باوەی سەهیۆنیستی بەرانبەر بە نەتەوەکەی پەیدا کردبوو. ئینتلئەکتوئەلی جوو لە ئاگای بیر و هزر، فەلسەفە، ئەدەبیات، دین تێگەیشتنیان لە خۆیان و زەدیان پەیدا کرد و ئەوجا بڕەو دامەزراندنی دەسەڵاتی سیاسی و وەرگرتنەوەی زەدیان چوون. پشتگوێخستنیان لە ناو خۆیان لە لایەنی ئایینی، نەتەوەیی، زمانی، ئیتنیکی پێکهێنا و لە قاوغی تێگەیشتن و ژیانی کۆنی خۆیان کە زۆرتر لە ئاوارەیی تەدەپێی، هاتنە دەر و ئاگای ڕزگاری خۆیان خەش کرد.

کافکا بە زمانی ئەدەبیات و لە ئاگای ئامان و بیرەوەری و نامۆکانییەوە بە قووڵی ڕەخنەگرانە، چووە ناو سیستەمی تێگەیشتن و دەستەڵات لە ناو بنەماڵەی جووەکان. ئەو لایەنەکانی ئەم ژیان و سیستەمی، تاوتێ کرد و چەشنێک لە ئازادی تاکی نەخشاند. ژیانی خۆی وێنا و نموونەیکی بەرچاو لە چەکردنی کەسایەتی و ئازادبوون و لە هەمانکات وێنەی نووسەر و بیرمەندێکی ڕەخنەگر بوو، کە ڕەخنەکان لە ماڵ و هوندری خۆیەوە دەستی پێکرد. ئەو بیری لە هەموو لایەنەکانی ژیان دەکردەوە و هەر بۆیە ساڵی ١٩١٢ تەنانەت پڕۆتووکۆڵی لە سەر زمانەکەی خۆی نووسی، کە فەریان نەکردبوو.

جووەکان تەنیا خۆنیان بە گرانەوە بە فەلستین نەدەبینی، بەڵکو بیریان لەدەکردەوە. ساڵی ١٨٩٦ ئەو کاتەی کافکا دوازدە ساڵان بوو، تئەدەر هەرتسڵ Theodor Herzl (١٨٦٠- ١٩٠٤) کتێبێکی بە ناوی(حکومەتی جوو) باو کردەوە و لەو کاتەوە ئیلیت و خەڵکی جوو دەیانزانی چیان دەوێ و ٥٢ ساڵ دواتر ئەو پلانەی ئەوان جێبەجێ کرا و حکومەتێک پێکهات کە لە هەموو بوارێکدا لە ناوچە و جیهان دەور دەگێڕێ.

تئەدەر هرتسل ، مارتین بووبەر و ئەوانیتر، لەو ڕۆگایەوە بە دژی پرسەی توانەوەی جوو لە وڵاتان جوانەوە و سەرەتا سەدەی هەژدە و نزدە و بیست توانیان جووەکان لە هەموو ئوروپا و ئەژئاوا و باقی جیهان لەک نزیک بکەنەوە. جووەکان بە شێوەی جیاواز لە هەر وڵات و شار و گوند ڕەکخران و کەڵتووری خۆیان لە وڵاتان پێکهێنا و خۆیان پاراست و خۆیان لە تواندنەوە و ئاسیمیلاسیۆن ڕزگار کرد.

V

کافکا هەرچەند ڕستەی وای هەیە کە ئایینی لە گوێدا دەزرینگزینەوە،

بەڵام لە لایەکیتر نووسراوەکانی تۆڕی لە تێگەیشتنی نائاییندا، هەر بڕیە ویستی گیانەوە بە فلاستین ،گیانەوە بە واتای ئایینەکان نەبوو، گەانەوە بە زەد بوو. کاری ژانەی کافکا و نووسینی شەوانە، ئەوی هان دا بە ژیانەکی ساکار ازی بێت و بە نووسین و جێبەجێکردنی ئیدەکانییەوە، خەی خەریک بکات. گیانەوە بە فلاستین بە ئەو خەون نەبوو، ویست بوو، هەرچەند مەرگ پێشی کەوت.

فریدریش نیچە Friedrich Nietzsche (١٨٤٤-١٩٠٠) بە گەیشتن بەوەی ،،خودا مردووە،، ئەوەی دەرخست کە ئینسان لە نەبوونی خودا، خەی دەبینێتەوە. ئەو دەتوانێ بڕیار بدات و بوونی خەی بچەسپێنێ. نزیکی کافکا لە نیچە و فەلسەفەی ئەو، کافکای لە خەی نزیکتر کردەوە. کافکا ەخنەکانی دەگاتە تەوەات و ئینجیل و ئیبراهیم، کە بە باوکی ئایینەکانی ئیبراهیمی (مووسایی، عیسایی، محەممەدی) ناسراوە. قوربانیکردنی ئیسحاق کوەی ئیبراهیم بە ئەمری خودا، بە خودا بێتە بابەتی فەیلەسووفان، لەوانە، فەیلەسووفی دانمارکی سەرین کیرکەگارد. ئەو ئەم کارەی ئیبراهیم وەک ،، رزگارکەری باوەک،، سەیر دەکات و ئاماژەیە بەوەی کە ئیبراهیم هێندێ لە سەر باوەکی خەی سوور بووە، گەرەکی بووە، کوەکەی بکاتە قوربانی خوداکەی. ئەم تێگەیشتنە لە ناو باوەمەندانی عیسایی و مووسایی و ئیسلام چەسپاوە. کافکا بە پێچەوانە، قوربانی نەکردنی ئیسحاق بە دەستی ئیبراهیم لە نامەیەکی سالی ١٨٤٣ بە ،،سەرپێچکردن لە ئەمری خودا، سەرپێچیکردن لە سەردانەواندن بە ملهوڕیی.،، بە حیساب دەهێنێ. ئیبراهیم لە نێوان،، مەرگی کوەکەی بە خودا،، ژین و ژیانی کوەکەی هەدەبژێرێ. بۆچی دەبێ ئیبراهیم بە خودا کە دڕیپەرستە، کوەکەی فیدا بکات؟ بۆچی دەبێ خودا بە مەرگی ئینسان کە دڕگوترێ، خوقەندراوی خۆیەتی، ازی بکرێ؟ ئەم ازیکردنە بەم شێوەیە چ پەیامەکی ئینسانی و عەقڵی و مەنتقی و ئەخلاقی بە ئینسان پێیە؟

کافکا کە لە ئاتەریتێ و ملهوڕی و ملکەچی دەدوێ، لەڕێ وێنەیەکی تەواو لە ئاتەریتێ و ملهوڕی دەداتە دەست، کە هەرچەند مەیلی ئیبراهیم دەگەیەنێ، بەڵام ملکەچی ئیبراهیم ناگەیەنێ، ئەو ملکەچییەی هەموو ئایینەکان و هەموو دەسەڵات و ملهوڕەکان، لە ئینسانیان دەوێ. ئەم تێگەیشتنەی کافکا لە ئیبراهیم ئینسانییە. ئەو لە نێوان مەرگ و ژیان، لە نێوان ملکەچی و ئازادبوون، ژیان و ئازادبوون، هەڵدەژێرێ. ئەم سەرپێچکردنی ،،ئادەم و حەوا،،ی خەیاڵی و سەرپێچیکردنی،، شەیتان،،ی خەیاڵیش دەگرێتەوە!

بە کافکا ،،بوون،، و،،دابوون،، لە جێدا و لەکات و زەماندا

سەرکییە. هەموو شت لە بووندا مانا دەدا. گەر ،،بوون،، نەبێ چی دەمێنێتەوە؟ خوداش بێ ،،بوون،،ی مرۆڤەوە، هاتتە ئاراوە. ئیبراهیمی (بوو و نەبوو) درژێی ،،بوون،، مسۆگەر دەکات و کەسانی وەک کیرکەگارد کە ،،زگارکردنی باوەڕ، لەم چیرکەدا لایان لە ،،بوون،، گرنگتر بێ، لە ڕاستیدا تووشی خۆتا دەبن، لە بەر ئەوەی باوەڕ بە بوونی "مرۆڤەوە" هەیە، نەک بە پێچەوانە.

کیرکەگارد لەرە لە تێگەیشتنی پلاتۆن و پلاتۆنیسم نزیک دەبێتەوە، کە پێیانوابوو، بوون لە ،،ئیدەا،،وە دێت و لەرەوە دەگەن بە خودا کە ،،بوون،،ی مسۆگەر کردووە. کیرکەگارد، پاسکال و کەسانی دی ڕەوتی ئیکسیستنسیالیسمی عیسایی پێکدەهێنن، کە بوونی ئینسان بە بە مانا دەزانن و مانای بوونی ئینسان لە بوونی خودادا، دەبینن، دژە ژیان دەبێتە ،،پووچی،،. ئەم ڕەوتە لایەنی ئاتەیستیشی هەیە کە کەسانی وەک هایدیگەر، سارتر، سیمۆن دوبوار دەگرێتەوە. ئەمان تێگەیشتنیان ئەوەیە کە مرۆڤ دەبێ خۆی ،،مانا،، بە ژیانی ببەخشێ. خۆی بەرپرسە لە مانابەخشین بە خۆی و بە ژیان. کافکا لە گەڕاندا مایەوە، نە بەم بار و نە بەو باردا نەکەوت.

VI

بەکارهێنانی ناوی کەسانی ناودار بە مەبەستی سیاسی و ناسیاسی هەبووە و هەیە. کافکا لە ماوەی سەد ساڵی دوای مەرگی وای پێکراوە. کافکا کە بە زمانی ئەڵمانی دەینووسی، لە پراگ لە دایک بوو، ژیا و مرد. کافکای جوو کە بە گۆڕەیی خۆی فێری زمانی دایک کرد و بە زمانی چک و عیبری نەینووسی و وەک هاووڵاتی ئوتریشی-مەجاری دەزاندرا و هاووڵاتی ئەڵمانی و ئیسرائیلی پێنەبەخشرا و بەرهەمەکانی هەتا ساڵی ٢٠٠٧ نەکرانە زمانی چکی و ڕەنگە تا ئێستا هەموو بەرهەمەکانی نەکرابێتنە عیبری، ناوەکە کە هەموو لایەک بەکاری دەهێنن.

ئەڵمانی نووسینی کافکا بابەت بە باسی ئەم و ئەو بووە، کافکا ئەڵمانی نەبوو. هانا ئارێنت کە ئەویش جوو و بە ڕەچەک ئەڵمانی نەبووە، دەبێژێ،، زمانی نووسینی کافکا بەگیرد و ڕەوان و شیعرئاساترین زمانی ئەڵمانی سەدەیە،،. جۆرج شتاینەر دەنووسێ،، زمانێکی ڕوون و بە گرێ وگۆڵی تاقانەیە،،. ئەم پرسیارە لەم پەوەندییەدا دێتە پێش کە ئایا کافکا ئاسیمیلە بووە؟

ئەو نەک لە ئەڵمان، لە ناو کۆمەڵی جوو لە پراگ ژیا و بە ئەڵمانی قسەی دەکرد و دەینووسی، بە بە ئەوەی وەک ئەڵمانی عیسایی بووبێت، بە بە ئەوەی تەکڕە ئەڵمان و ئەڵمانی و فەرهەنگ و داب و نەریتی

ئەوان بوونیت. ئەم بەسەرهاتە جوولەکەی وەاتانی تری ناژەڵەکانی ئوروپاش دەگرێتەوە. ئەوەی کافکا ئاسیمیلە بوو، پرسیار دەمێنێ، بەڵام ژیانی ئەو ئەو دەردەخات کە مشکی کافکا خەریکی ئەم پرسیارە بوو و هەر بەیە خەی فکری زمانی عیبری کردووە و ویستی گیانەوەی بە زندی هەبووە. کافکا ئەو مەسەلەی لە ناو خێیدا یەک لا نەکردەوە و بووە هەوێنی نووسینەکانی. سەرنجای ئەمە، کام کافکا خەی لە زمانی ئامانیدا دیتەوە؟ تاژدی ژیان ئەوەیە، کە بشێ لە بنەماکەی کافکا لە سەردەمی هیتلەر لە ئوردوگای ،، ئاوسشویتس،، لە لایەن ئامانی زمانکانەوە، لە ناو چوون.

کاتێک لە زمانی ناوان و بە گرێ و گۆی کافکا دەگوترێ، مەبەست زمانکی دوور لە ئیستعارە و سمبول و مانای ئینتزاعی و نآوونە. مەبەست زمانکە دوور لە پێچ وپەنا. زمانی کافکا خوێنەر بەرەو بیرکردنەوە و تێگەیشتن دەبات، نەک بەرەو خەیاڵ و خولانەوە لە ناو بازنەی تەسکبینی. زمانی ئامانی کەرەسەکی تر بوو، بە جیهانیبوونی بەرهەم و تێگەیشتنی کافکا. زمانی کافکا جیا لە جوانی ئەدەبی و شاعیرانە بوون، ناگای وەرگێاندن بە سەر زمانیتری خش کرد، لە بەر ئەوەی زمانی کافکا، زمانکی ناڕئاڵ و سروشتی بوو.

برایم فەرشی
٣٠/٦/٢٠٢٤

• ئەم بابەتە دەبوو زووتر باوکرێتەوە، هەی باونکردنەوەی لە ئستێی نووسەر نییە!

کافکا شینکاڤ، کوانتن کامپیوتەر و کورد!... برایم فەرشی

پشکش بە منداڵکی فیلسووفی کورد!

کافکا شینکاڤ لە زاوزێی شەی دووهەمی جیهانی سای ١٩٤٣ داکوتە ناو بازاڕی چک. کوانتن کامپیوتەر لە سەردەمی کبەرکێی سایبەرتکنلۆژیی، هاتوچۆی بپەتاوی مگازانیاریی، پاش تپەڕبوونی ١٥٣ سا بە سەر یکەم پەوندی ئینسانی ناو قاکان لە

ەگای کابلی تەلگراف و تەلەفون، ، لە لایەن شیرکەتی گوگل ساڵی ٢٠١٩ سازکرا. کۆمپانیاکەی حەفتاوشەش ساڵەی پارتیزانەکان، هەما نەماوە بە شەشگۆشەیی و گەیشتن بە ئازادی. پارتیزانەکان لە چنگ فاشیسم، کۆلۆنیالیسم ڕزگاریان هاتوە، هەندەکیان ناویان چەتە ناو ڕیزی دیکتاتۆرەکان. کۆمپانیاکەک بەرهەمی سیستەمەکی فکریی، سیاسی، ئیدئۆلۆژیک بوو، کە لە بەریەک هەڵوەشاوتەوە، میکایل کۆمپانیاکەک نەماوە، بەڵام چەکەکەی لە شانی کوردەکان نەبەتەوە! کۆمپانیاکەک وەک چەکیش بەزیوە. ” ″M136 -ی ئوسترالیایی بەرهەمی مودێرنترین تیکنۆلۆژیی سەردەم، لە یەک چرکە(سانیە)، شازدەهەزار و لە یەک خولەک(دەقیقە)، یەک میلیۆن فیشەک دەهاوێژێ و نیشانەکان دەپەکە. ئەو چەکە لە لایەن هێزی نیزامی ئەمریکاوە بەکار دەهێندرێ. M136 خەراترین چەکی جیهانە، بەڵام خەراتر لە کوانتن کۆمپیوتەر نییە. کوانتن کۆمپیوتەر هەزار میلیۆن (یەک میلیارد) جار خەراتر زانیارییەکان بەکار دەهێنێ بە وەامدانەوە بە پرسیارەکان . کوانتن کۆمپیوتەر لە ماوەی سێ خولەک، وەامی ئەو پرسیارانە دەداتەوە کە ئەمەی مرۆڤ بە وەامدانەویان پێویستمان بە دەهەزار ساڵ کات هەبووە. واتە گەر مرۆڤ بە وەامدانەوە بە پرسیارەکی ئاڵۆز و فرەلایەنی ماتماتیک پێویستی بە دەهەزار ساڵ کات بە حیسابکردنی هەبێ، کوانتن کۆمپیوتەر کە حیساباتی بکەتایی نەوان ((0-1 ئەنجام دەدات، سێ خولەک و بیست چرکە کاتی پێویستە.
کورتکردنەوەی دە هەزار ساڵ کات بە سێ خولەک، یانی گەیان لە چێشنی یەکەم تەقینەوە، کە بووە هۆی دەرکەوتنی کائینات. ئەوەی کوانتن کۆمپیوتەر و کورتکردنەوەی کات لەو چێشنە، چ گەیانێکی لە دوایە، کەس نایزانێ، بەڵام ئەوە دەردەخات، کە نەخی کات بەرز دەبێتەوە و ماشینەکان(جیلی نوێ) دەوری سەرەکی لە ژیانی مرۆڤدا پەیدا دەکەن و بە سەر مرۆڤیشدا زاڵ دەبن.(ئەم بابەتە لە کۆمەڵێک وتاری تردا ڕوون دەکەمەوە). کورتکردنەوەی کات بە وەرگرتنی زۆرترین زانیاریی و وەرگرتنی وەامی پرسیارە بە وەامکان لە کورتترین کات، مانای ئەوەیە کە کات و زانیاریی بەرزترین سەرمایە و بەنەختترین سەرمایەی مرۆڤ بوون و هەن و دەمێنن، مرۆڤ بە بێ کات و زانیاریی، بوونی لە نەبووندا کۆتایی پێدێ. بە وێنە شێوەی سەنعەتی ئووروپا بە بە بەستنەوەی مرۆڤ بە کات، گەیانی کۆمەگا و ئینسانی لێنەدەکەوتەوە. فەلسەفەی ڕۆژئاوا بە تێگەیشتن لە کات و گرنگیدان بە کات، دەوری سەردەمیانەی خەی گەرا و تێگەیشتنی ئینسانی ڕۆژئاوای لە کات قووڵتر کردەوە و ئینسان و کات و کار لە فۆرمکی نوێی کۆمەگا، لە یەک گرێدران. لە سەردەمی کوانتن کۆمپیوتەر ئینسان و کات دەبنە دووانیەکی نوێ.

خرایی لە وەرگرتن و بەکارهێنانی زانیاریی، گرنگی چارەنووسسازیی پەیدا کردووە. خرایی لە بیرکردنەوە، لە مامەڵەکردن، لە هەڵوەستگرتن، لە سیاسەتکردن و دیپلۆماسی و تێگەیشتن لە سەردەم، پەیوەستی ژیانی سەردەمە. مانای ئەم شڕشە ئەوەیە کە گەورە انکاریيەکانی جیهان لە هەموو بوارێکدا، خراتر و بە پەڕتاوتر دەوەدەن. گەورە انکاریيەکان سەتان جار خراتر لە سەردەمی کۆاشینکەڤ دەوەدەن و زەرینەی خەڵکی جیهان، لە ڕووتەکە و خرایی گەورە انکاریيەکان بەجێ دەمێنن. بە وێنە لە وەاتێکی وەک ئێمانی پشکووتوو، شازدە میلیۆن کەس لە ڕووتی ڕۆژانەی بەکارهێنانی کامپیوتەر و تەلەفوونی دەستی وەدواکەوتوون. داهاتوو هێوون نییە، بەڵام ئەوە هێوونە کە زانیاریی دەوری چارەنووسساز لە ژیانی مرۆڤدا دەگێڕێ. ئەوە هێوونە کە ڕۆژی وەدواکەوتووان لە ڕووتی گەورە انکاریيەکان، زەرتر و زەرتر دەبێ، گەر هەر ئێستا لە وەاتی ئێمان بیست لە سەد بێ، لە وەاتانی تر زەرترە و ڕۆژهەاتی ناوەڕاست و نمازە کوردستان لە هەموو هێویکەوە بەجێماون.

سەنعەت و بازاڕی چەک، گرەدراوی زانیاریی و زانست و تەکنیکی نوێیە، بازاڕ بە بە شێوەیی نوێ گەرم ناکرێ. شڕ و بازاڕ لەو شوێنە گەرم دەکرێ، کە سەری شڕ، مایە بە کەین و فرۆشتنی چەک، خەڵکێک بە گەرمکردنی کورەی شڕ هەبن. ئەو شوێنە ڕۆژهەاتی ناوەڕاستە، کە هەموو مرۆ و کارەکتەرەکان و مایەی شڕێیی هەیە. ئەو شوێنە لانکەی نیشتەجێبووونی مرۆڤ بووە و ئەمڕۆ شڕاوترین شوێنی سەر گەی زەویە. ئەو شوێنە، شوێنی نیشتەجێبووونی یەک لە کەنترین خەڵکانی جیهانە، شوێنی کوردەکان!

کورد لە سەردەمی خرایی خرایيەکان، گرفتەکانی سیاسی، نەتەوەیی خەی بە کام کەرەسە و تێگەیشتن چارەسەر دەکات، تێگەیشتنی سەردەمی کۆاشینکەڤ یان تێگەیشتنی سەردەم؟ تێگەیشتنی سەردەم، نەتەوەکان هاندەدا بە پێەوەکردنی سیاسەتی پاراستنی بەرژەوەندیی نەتەوەیی-ناوچەیی. هیچ گرووپ و تاقم و دەستە و نەتەوەێکی بە وەات، لە سەردەمی نوێدا، داهاتووی بەختەوەرانەی نابێ. ئەو نەتەوانە داهاتوویان مسۆگەر دەبێ کە خەیان بەیار لە سەر چارەنووسی خەیان دەدەن. کورد خەی بەیاردەر نییە و چارەنووسی کەوتە دەستی حکوومەتەکانی دەوروبەر و حکوومەتەکانی جیهان. بەرژەوەندیی نەتەوەیی هەرکام لەو وەاتانە، ئەوە نییە، بەرژەوەندی کورد وپێش بەرژەوەندی خەیان بخەن، یان ڕازی بە ماف و بە رژەوەندی یەکسان بێن. کورد بە درێژایی مێژووەکەی، بەرژەوەندی خەی وەدوای بەرژەوەندی نەتەوەکانی تر و زمان و ئایین و کیانی ئەوان خستووە. گرفتی کورد لەو تێگەیشتنەوە دەست پێدەکات و هەتا ئەو فەرمانڕ

نگ□□در□ و بـ□رژ□وەندی خ□ی و ن□ت□وەی خ□ی وەپ□ش ن□ت□وە و ئ□یین و زمان و کیانی ئ□وانیتر ن□خات، ک□شەی کورد چار□ ناکر□! ل□ ش□□دا کـــورد ل□ بـ□رنبـ□ر "دوژمن□کی" د□وســـت□، ل□ سیاســـ□تدا بـ□ بـ□رانبـ□رک□ی د□د□□ن□. گرفت ل□ چ□کدا نیی□، گرفت ل□ ت□گ□یشتنی مر□ق□ی کوردی خاو□ن چ□ک□!

بـ□ ناوی "ر□ئال□ پ□لیتیک" و ستراتـ□ژی "گام بـ□ گام" ناکر□ م□شکی حکووم□تی ئیسلامی و مر□ق□ی نوقمبوو ل□ ن□زانی ه□زاروچوارس□ت سا□□، بگ□□در□ و □□ژ□ک ل□ □□ژان ل□ سـ□د□یـ□کی نـ□بـوودا، کـورد بـ□ مـاف بگ□یـیندر□؟ سیاسـ□تی بـ□غدا و دمـ□شق و ئ□نکارا بـ□ زبـ□ری فـ□رهـ□نگ و ت□گ□یشتنـی سـ□ردمـ□می کـ□□ـاشینکـ□ف، دمـوکراتیزـ□ نـاکر□ و مـ□دینـ□ی فازل□ بـ□ گشت ن□ت□وەکان ل□ □□ژه□□ـاتی ناو□□ـاست پ□کنایات. بـ□ ناوی فـ□د□الـ□ی مووچ□ و مووچ□ی زـ□رتر بـ□ مووچ□خـ□ر، ل□ بـ□غداو□ نانـ□ردر□!

بـ□ کـ□□ـاشینکـ□ف مووشـ□کی دوورهاو□ژ و فـ□□کـ□ی بـ□ فـ□□کـ□وان و تانک و چ□کـــی M136 ل□ کـــار نـــاخر□ن! بـ□ چـ□ســـپاندنی چـــوار لاپـ□□ بـ□ دیوار□کان□و، مـ□دیای زاتلیت و دژیتـ□ی و مـ□دیای ئ□لکتر□نیکی حکووم□تـ□کان ئیفلیج ناکر□ن! بـ□ چـ□رت گر□و ل□ کوانتن کـ□مپیـ□تـ□ر نـابردر□تـ□و□! بـ□ مـ□شکی سـ□ردمـ□می کـ□ـاشینکـ□ف حـزب و دامودـ□زگـای سـ□ردمـ□می کوانتن کـ□مپیـ□تـ□□ ئیدار□ ناکر□. بـ□ خولخواردن ل□ بـازنـ□ی زمانی فارسی، ترکی و عـ□□بی، □□شنبیریی و زانیاریی د□ست ناک□و□. بـ□ گو□ـدانـ□ □ادیـ□ و تـ□لـ□ویزیـ□نـکـانی بـــی بـــی ســـی، ئامریکـــا، ئیسرائیل، ئـ□مان، مـ□سکـ□ و چوار وـ□تـ□کـ□ی د□وروپشت □اپـ□رتی سیاسی کـ□نگر□کان نـاووسر□، بـ□ □وونـووسی بـابـ□تـ□کانی ئ□ینتـرنـ□ت، سیاسـ□ت نـاکر□. بـ□ □□گرتـن ل□ تـ□شـ□نـ□ی بیـر وهزریـی ئـ□نـدامان، □□گـا ل□ بیروهزر و گـ□شـ□ی ئـ□ندامان ناگیر□. بـ□ زانست و زانیاریی سـ□د□کانی پـ□شـوو و لاسـایـیکردنـ□وـ□ی بیرمـ□نـدانی سـ□د□کانی ل□ بـازنـ□د□رچوو، زانستی ئـ□مـ□□ پـ□نـاسـ□ ناکر□. بـ□ رـ□مانسیسمی کـ□ـاشینکـ□ف چار□ی سیاسی کورد ناکر□!

دیپلـ□ماسی و مـ□دیای جیهان ل□ ناو خـ□رایی سـ□ردمـدا د□سوو□□نـ□و□، سوپر سیاسـ□تمـ□دار□کان، فریای هـ□موو شت ناک□ون. ل□ میانـ□ی سـ□فـ□ری دیپلـ□ماتـ□کان بـ□ کـ□بوونـ□وـ□کانی گرنگی جیهان، شتـ□کان بـ□ خـ□رایی گ□□انیـان بـ□سـ□ردادـ□ و خا□□کـانی جـ□گـای باسـی کـ□بوونـ□وـ□کـان د□سـ□درـ□نـ□وـ□ و کـ□بوونـ□وـ□کان ئامانجی خـ□یان ناپـ□کن و بـ□یارکان سـ□ر نـاگرن. گ□□انکـاریی، هـاتوچـ□ی هـ□وا□ و خـ□بـ□ر هـ□نـدـ□ بـ□ خـ□رایـی □وود□د□ن، کـ□ بـ□یار□کان قیمـ□تیان نامـ□نـ□! گـ□ر زانیاریـ□کان هـ□زار میلیـ□ن جار(یـ□ک میلیارد) ل□ ئ□ستا خـ□راتر هاتوچـ□ بکـ□ن، کـ□اشینکـ□ف ل□ شان، بیرکـ□اشینکـ□ف، سیاسـ□ت کـ□□اشینکـ□ف، چـ□ناوچـ□ن ل□ بـازنـ□ی سیاسـ□تی سـ□ردـ□مدا دـ□مـ□ننـ□و□؟! چـ□ن سـ□ر ل□ سیاسـ□ت و سیاسـ□تی

جیهانی دەردەهێنن؟
هەنگاوەکانی ئێستای کورد، ستراتیژیی نەتەوەیی حزبەکان، ناوونیشانی ویستی سیاسی، نەبوونی هێزی نیزامی سەردەم، نەبوونی دیزگای بیر وهزری ئەمنیی، لاساریی بەرانبەر بە پێنسیپەکانی سیاسی سەردەم، نەبوونی مەدیای سەردەم، گیرفانی بەتاڵی حزب و ڕێکخراوەکان و فەرهەنگی سواڵ و سەدەقە وەرگرتن، بوونی نوخبەی بەکرێکی هەزار ڕەنگ، بوونی تاک تاکی دەدەنگ لەیەک، نەتەوەیەکی داپچڕاو و لەبەریەک ترازاو، ژێربینەر و ڕووبینەای داڕووخاو، کەتەردیپلۆماتی کۆسایەتی چەماو،لە حاندا دیپلۆماتی مرۆڤخۆریی سەنەتەوەکەی دەوروبەر، هەمووی کورد فرسێخ فرسێخ لێو سەردەمە و چارەسەری نەتەوەیی و ئینسانی دوور دەخاتەوە.
تێواینین و ئاکار و کاروجموجۆڵی حزب و دیزگاکانی ناحزبی کورد، لە چارەسەریی گرفتی کورد دوورن و لە ئاستی ناوخۆ، ناوچە و جیهان، کورد لە سەرکەوتن نزیک ناکەنەوە. لە چل ساڵی ڕابووردو لە کێبەرکێ سیاسی لە گۆڕ هیچکام لە چوار ژێریمی ئێران و عێراق و سوریە و تورکیا سەرکەوتنی نیزامی بە بێ پاڵپشتی هێزێکی دەرەکی بەدەست نەهاتووە و بە پێچەوانە لە بەستێنی نیزامی تێکشکان لە دوای تێکشکان تۆمار کراوە. داهاتوو ناڕوونە، بە تایبەت بە ئێو لایەنانەی چاوەڕێی ئێوە دەکەن، سەرکەکانی وڵاتانی ڕۆژئاوا، سناریۆی عێراقیان بە دووبارە کەنەوە.
نوستالژی ڕابووردو، خەیاڵاتی ڕۆمانسی، وەهمی بە دەمەکرات کردنی فاشیست و شوونیست، سیاسەتی چاوەڕوانییکردن، خولخواردنەوە لە ناو تێگەیشتن و سیاسەتی سەردەمی کۆماشینکەڵ، بەردەوامبوون لە ستراتیژیی سەقیەتی حزبەکانی کورد، بە ئیسلامیکردنی سیاسەت، ڕزگاریی بەدوادا نایات. ڕزگاریی لە تێگەیشتنی سەردەم و خە لە ئاستی سەردەمدا بینینن، خۆک بەرەو ئاستی سەردەم بردن، هێزیی سیاسی، نیزامی، ئابووریی پەیداکردن، خە تێکۆ دیپلۆماسی سەردەمکردن، دەتە دی!
هەر هێزێک ستراتیژی بەرەو سەردەم بردنی نەتەوەیەکی ٥٠ میلیۆنی هەبە و ئێو نەتەوەیە لە پاژگۆبوونی نەتەوەکانی تر و سیاسەت و فەرهەنگ و تێگەیشتنی ئێوان کە بە سەر میللەتی کورددا سەپێندراوە، ڕزگار بکات، هێزی سەردەمی خەیاتی. خەرایی کۆمەڵگای جیهانی، ئەمەی بەجێ هێشتووە و لە سەرمان ڕانەوەستاوە. کورد لە سەردەمی کۆماشینکەڵ، سەردەمی "بیتBit " و "بایت Byte" بەجەما، با لە سەردەمی "کوبیتQubit" بەجێ نەهێنە! هەرچەند ئەم قۆناغە لە کۆماشینکەڤەوە بە"کوبیتQubit" ناکرێ، بەڵام تێگەیشتن لە سەردەم، ڕێگا نیشان دەدا.

برایم فەرشی
ئۆکتۆبری ٢٠١٩

زانست و کۆمەڵکوژیی و ئەمەژانی کورد! … برایم فەرشی

نیل ئامسترانگ و هاوسەفەرەکانی لە ڤۆژاوای ئامریکا لە شوێنکی تایبەت خەریکی ئاهەنان بوون. کەسێک پاشماوەی هەزەکی قەکراو، لەیان پەیدا دەبێ و سەرسام لە دیتنیان، دەپرسێ، لەرە چ دەکەن؟ ئەوانیش کە لە دیتنی ئەو کەسە سەریان سووماوە، وەڵام دەدەنەوە، ئێمە ماوەیکی دی بەرەو مانگ دەچین و لەرە خەریکی خۆئاهەنانین. کابرا بەدەنگ دەبێ و لە ناکاو دەپرسێ، دەتوانن خزمەتێکی گەورە بە من بکەن؟ بۆ، چ خزمەتێک؟ " ڕووحی هەزەکەی ئێمە، چەتە مانگ، تکایە ئەو هێستێیەی منی پێبگەیینن". پاشان بە زمانی هەزەکەی هێستێیک دەڵێ. داوای لەدەکەن بیان هەگبەنێتەوە. پێیان دەڵێت، ئەوە زمانکی نهێنییە و تەنیا ڕووحی هەزەکەی من لێیتەدگات.

هێستەکە بە موسافرانی مانگ دەبەتە مەتەڵ. سەرئەنجام وەرگەڕێک پەیدا دەکەن. وەرگەڕ بە بیستنی هێستەکە دەڵێ لە خەدەبەتەوە و دەبژێ، ماناکەی ئەوەیە " ئەوانەی هاتوون هەرچییان گوت باوەڕیان پێمەکەن، ئەوان هاتوون وەاتەکەتان داگیر بکەن!"

ئەم چیرۆکە لە کتێبێ مژووییەکاندا هاتووە، چەندێ ڕاست بێ یا نەبێ، گرنگ تێگەیشتن لە پەیامی کابرای سەرزەمین داگیرکراو و هەزڕە کراوە! نامەی سەرۆکی سورپێستەکانی سیاتل بۆ سەرۆک کەماری ئەمریکا لە ساڵی 1854 هەمیسان بەگەیە لە تووانەوەی خەڵکان لە سەر سەرزەمینی خۆیان.
لە سەدەی پازدەی زاینیی بەولاوە، ئووروپییەکان کەوتنە داگیرکردنی ئامریکا، ئامریکای لاتین، مەکزیک، کانەدا، ئوسترالیا، نیوزلەند. خەلکی ئەو شوێنانەیان کردە کۆیلە یان لە ناویان بردن! لە کاریبیک کە ناوەکەی لە خەڵکی ڕەسەنی شوێنەکە وەرگیراوە و ئێستا بەتە

مەکەی توریست، سەرجەم دانیشتووانەکەی لە ماوەی دەسالەدا بە یەکجاری لە سەر گەی زەویی پاک کرانەوە. کەمەکوژیی هاوچەشن لە مەکزیک، ئوسترالیا، نیوزلەند، ئەمریکا و ئەمریکای لاتین کراوە!

بوونی زمانی ئینگلیسی و سپانیایی لەو سەرزەمینانە و لە دەرەوەی بریتانیا و سپانیا، سەلماندنی پاکتاوکردنی دەیان ملیەن هەز و تایفە و گرووپە بە دەستی ئوروپییەکان! کلەنیالیستەکان لە پاش مردنی کۆلەکان لە ژێر تەوژمی کار، نەخۆشی و چەوساندنەوە، کۆلەی نوێیان لە ئەفریقاوە بە ئەو شوێنانە گواستەتەوە. بوونی هەنگیین پەستەکان لە ئامریکا، دەگمەنەوە بە ئەو مەزووە!

داگیرکردن و قەکردن بە بە دەوری زانست و زانستکاران سەری نەگرتووە و سەرناگرێ. هەرچەند ئەسکەندەری مەقدوونی وەک بریتانی و سپانی و فەرانسەویی و ئەوانی تر کلەنیالیست نەبوو، بەڵام ئەویش کاتی هاتن بە سەرزەمینی ماد و پارس و میسر و هیندوستان فێلەسووف و ئەستێرەناس و جوغرافیزان و زانای لە گەڵ بوون، بەڵام زاناکانی بریتانی و فەرانسەویی و سپانی بە پشکنیین، لەکۆلینەوە، توژینەوە و بەکارهێنانی زانست و زانیاری لە پێناو داگیرکاری و ڕاگرتنی کلەنیەکان، ببوونە هاوقەتاری نیزامیەکان. نووسەری جێگای باوەی من چاوەڕوانی داروین کە ئاسایەن بیەڵگیست نەبوو، بەکوو تێکەڵ بوو، لە کاتی لاوی بەشداری سەفەرەکان بە داگیرکردنی سەرزەمینەکان بوو، کە دواتر جێگای خۆی لەوان جیا کردەوە. زانست و زانا و پسپۆڕەکان لە پێنجسەد ساڵی ڕابووردو کەرەسەی جیددی بە دەست حکوومەتەکانەوە و لە خزمەتی سیاسەت، ئابووری، شەڕ، وێرانی، چەوساندنەوە و ژێنەسایدەکاندا بوون! ئەمرەش هەمان دەور دەگێڕن!

ئەوەی کۆلەنیالیست و زانستپیشەکانی بریتانی لە هیندوستان کردیان کەم وێنە بوو. ئەوان سەرجەم وەاتەکەیان بە سرووشت و خەکەوە پشکنی، بست بە بستی وەاتەکەیان پێوا، تەنانەت بەرزایی هیمالایا ئەوان دیاریان کرد. سەرجەم ئایینەکانی ناو ئەو وەاتەیان لەکدایەوە، ئەوان زمان و بن زاراوەکانی خەکانی هیندوستان فێر بوون، سەرجەم ئەم زانیارییانە بوو بە هۆی ئەوەی بە سەر وەاتەکەدا زاڵ بن و لە هەمان کات زۆرترین زانیاریی هەموو مێژووی هیندوستانیان کە کردەوە، کە خوودی هیندیەکان بە ناسینەوەی خۆیان دەبە پشت بەو زانیاریانە ببستن!

هەرچەند وەاتی پارس نەبوو بە کۆلەنی ئوروپییەکان، بەڵام تاقیکردنەوەی هیندوستانیان لە سەر ئەرانیش بە شێوەی جیاواز

دووبارە کردەوە و لغاوی پاشاکانی ئێران کەوتە دەست بریتانییەکان. لە سەدەی شازدە چاویان بە خەتی بزماری لە پەرزەپەلیس کەوت و دوو سەت ساڵ خەیان لێگەڕا خەریک کرد، بەیان ساخ نەبووە. لە سەدەی نۆزدە ئەفسەرێکی بریتانی ڕێگای کەوتە بەردەنووسکانی بەستوون، خەیان دەستیان بە نووسراوەکان نەگەیشت، کوردەکیان پەیدا کرد کە وەک بزن بە شاخەکەدا هەڵدەگەڕا و لە ڕێگای ئەو کەسەوە کەپیان لە نووسراوەکان هەڵگرت و سەرئەنجام توانیان هەم زمانی بەردەنووسکانی کرماشان بدزنەوە، هەم لەو ڕێگایەوە سەر لە خەتی بزماری دەربهێنن. ئێرانییەکان و کورد لە ڕێگای ئەوانەوە زانیان پێشنیانیان چیان کردووە و چیان گووتووە.

ئووروپییەکان، بەڕە خزمی کوردن، لە هەزارەکانی دوورەوە ڕێگایان کەوتە کوردستان و کورد لە ڕێگای نووسین و بابەتەکانی ئەوانەوە زانیاری لە سەر خەی پەیدا کردووە. ئەوەی کە لە کورد خەی بەجماوە هەموو زارەکی و خەسک بووە، جگە لە چەند سەد ساڵەی ئابووردو کە کەسانی وەک شەرەف خانی بدلیسی ئاوەی لە دەوروبەری خەی داوەتەوە، دەنا هەرچی هەیە، کەمەڵەک کتێبی شیعر و چیرۆک و ئەفسانە و گۆرانوەیە، بەنام لەرەش ئەوە ئووروپییەکانن کە بە ناخی مەژووی کورددا کە هەشتا وەسەریەک نەخراوەتەوە ڕۆچوون. گرنگترین شتگەلێک جگە لە کەنینەکان کە لە موزەخانەکانیان و موزەخانەکانی ئێران و عەراق و سوریا و تورکیا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئاگیراون، کەمەڵەک کەکردنەوەی بەیت و باو و گۆرانی و داب و نەریت هەیە کە لە سەدەی شازدە بەدواوە کەکراونەتەوە یان کەمەڵەک کتێب و نەخشەی کوردستان کە بە مەبەستی سەربازی لە لایەن ڕووس و بریتانیا و فەڕانسە بەکار هێندراون.
سەرجەم زانیارییە گرنگەکان بە مەبەستی سیاسی، سەربازیی، ئابووریی کە لە سەدەی شازدە هەتا ئەمڕۆ لە سەر کورد کەکراونەتەوە، بەدەگمەن کەوتەتە بەر دەستی کورد خەی. ئەستاش سەرجەم ئەو زانیارییانەی کە لە چارەکە سەدەی ئابووردو لە سەر باشوور کەکراوەتەوە، کورد خەی دەستی پێناگات. گەر بگوترێ کە وەاتانی ئووروپی ڕۆژانە زانیاری لە سەر خەڵکی کورد و سەرجەم چالاکیان کەدەکەنەوە، ئاستیەکی ڕۆژانەیە و بە ئاگاداربوون ئەوەندە بەسە سەیری چارتی دەزگاکانی زانیاریی وەاتانی ئووروپا بکرێ!
بریتانیا و فەڕانسە و دواتر ئەمریکا دەوری سەرکیان لە کێڵە هەشتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گێڕاوە. وەاتانی ئامان، ڕووسیە، تەنانەت چین و ژاپۆن سیاسەتیان گرەدراوی بەرژەوەندیان لە ناوچە و لە جیهان لە دژی بەرژەوەندی کورد سووڕاوە .

مرۆڤی سیاسی و بگرە نوخبەی کورد مێژووی ئێران و تورکیا و عێراق و سوریا و ناوچە و مێژووی کورد هەڵنادەنەوە، چ بگات بەوەی بزاندرێ مێژووی بریتانیا، فەڕانسە، سپانیا، ئامریکا، ئوتریش و ڕووس چۆن بووە، بە ئەوەی بزاندرێ بەچی ژێنەسایدی ئەفرین لە گەلە کەمەکی جیهانی دەچێ؟
ئووروپا لە ڕۆگای ژێنەسایدی بەشێک لە خەڵکی جیهان گەیشتۆتە ئەمڕۆ، ئەمە دەبە لای مرۆڤی کورد ڕوون بێت، کە بەرژەوەندی ئەوان نەخی لە ژێنەسایدی شارێک، وڵاتێک، ناوچەیەک زەرترە! ئەوانەی جەڕووی سیاسیان بە ناحەق کەوتۆتە دەست، گەر لەم مێژووە و لە سیاسەتی ڕۆژئاواییەکان و چواروڵاتی دەوروبەریان نەگەن، خەیان بە زانیین و نەزانیین ڕۆگا بە ژێنەسایدی ئێرە و ئەوە خەش دەکەن، وەک شێنگال، کەرکووک و ئێستا ئەفرین! سیاسەتی هەموو حزبەکانی کورد دژ بە ژێنەسایدکردنی کورد چیە؟

ڕۆژئاواییەکان لە هەر قوماشێک، سیاسەت، ئابووری، زانست، تەکنیک و ئەخلاقیان گرێدراوی بەرژەوەندیانە و دەستی ئەو لایەن و وڵات و کەسانەنن، کە لە ڕۆگای بەرژەوەندییاندا هەنگاو هەڵدەهێننەوە، کوردیش لەم بازنەیەدا سەیر دەکرێ، بەو جیاوازییەوە کە کورد نە وڵاتی دیاریکراوی هەیە، نە حکوومەتی هەیە، نە ئابووری خۆی هەیە، نە کیانی هەیە، نە لەشکری هەیە، نە زانستی هەیە، نە تەکنیکی هەیە و نە سەنعەتی هەیە، بەڵام وڵاتێکی پێ لە کان و وزە و هەزی بڵاشی ئینسانی هەیە، کە هەر نابە دەکرێ وەک کێڵەی سیاسی و وەک هەزی کار سوودی لەوەرگیرێ، کرا لە وڵاتەکەی خۆی، دەنا لە وڵاتی کلۆنیالیستەکان. گەر کەتە هەرەمەکیشیان بوو، ئەوە دەکرێ بکرێتە بازاڕی کاڵای مادی و مانەوەی ڕۆژئاوا، ڕێک وەک باشووری کوردستان، کە بەتە ویترینەی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتی جیهان، کە ڕازێنەرەوەی ویترینەکان کوردەکان خەیانن!

سیاسەتی حزبەکانی کورد لەو سەردەمەی کە تێیدا دژی، سیاسەتی ڕزگارکردنی خۆی و وڵاتەکەی نییە. سیاسەتی هاوڕێیکردن لە گەڵ چواروڵاتەکەی دەوروبەریان و وڵاتانی ڕۆژئاواییە، کە کورد نەتەنیا تێیدا باڵا دەست نییە، بەڵکوو ژێردەستە. زیانی ئەم سیاسەتە بە سەرجەم کوردە و سوود و بەرژەوەندی بە چواروڵاتەکە و وڵاتانی ڕۆژئاوا. سیاسەتی بەرپەرچدانەوەی ئەم سیاسەتە قژێی کورد، لە ناو کورددا بەدی ناکرێ. پێداگرتن لە سەر ئەم سیاسەتە، داهاتووی دیاریی بەدواوە نییە!
کورد گەر مێژووی ئەم جیهان و مێژووی خۆی نەناسێ و بە پێی ویست و

پەداویستییەکان و بەرژەوەندی خەی سیاسەت نەکا و دام و دەزگای ئەمنیی سیاسی- دیپلپماسی- نیزامی- ئیداریی- ئابووریی ساز نەکا و ستراتژی دەربازبوون لە چوارچێوەی وەاتانی داگیرکەریی خاک و خەڵک، دانەنژێ، لە جەغزیی تراژیک دەرناچێ!

کورد کێیە، کە بوو و کە دەبێ و داهاتووی کوێیە؟ ئایا خەی لە کویلەتی ڕزگار دەکا و لە هەموو ئیمکانی ئەم سەدەیە بە پێکهێنانی کیانی خەی کەڵک وەردەگرێ، یان چاوەڕێ دەمێنێ هەتا کەسێک پەیدا بێ، بە ناردنی پەیام بە ڕووحی نەتەوەکەی لە یەکێک لە ئێستێرەکانی نەناسراو؟!

برایم فەرشی

* لە زەربەی کتێبێ جیددییەکانی مەژوو، جەگای کورد پارس گرتووێتەوە، یان عەرەب و ترک!